

12
Knihovna Moravské revue.

I.

Vydává a pořádá Jaroslav Tůna.

O poddanství a robotě v zemích českých.

V Moravsko-Slezské Besedě Pražské

přednesl

JUDr. Karel Kadlec.

Otisk z Moravské revue.

~~~~~ Péčí Moravsko-Slezské Besedy Pražské. ~~~~~

V BRNĚ 1899.

Nákladem Moravské revue v Brně. — Tiskem Prokopa Zapletala
v Hranicích.

31

Knihovna Moravské revue.

I.

Vydává a pořádá Jaroslav Tůna.

O poddanství a robotě v zemích českých.

V Moravsko-Slezské Besedě Pražské

přednesl

JUDr. Karel Kadlec.

Otisk z Moravské revue

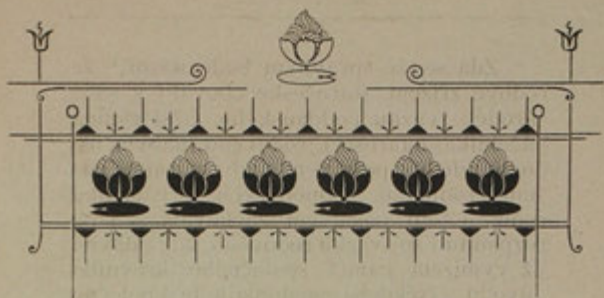
Pěčí Moravsko-Slezské Besedy Pražské.

V BRNĚ 1899.

Nákladem Moravské revue v Brně. — Tiskem Prokopa Zapletala
v Hranicích.

Moravskému rolnictvu.

Památný rok 1848 jest úhelným kamenem nové dějinné epochy pro všechny národy tohoto soustátí. Rok tento značí opravdu ohromný převrat v celém sociálním a kulturním životě rakouských národů. Slavíme tudíž, anebo lépe řečeno, mohli bychom slaviti letošního roku celou řadu padesátiletých jubileí. Neposlední místo zaujímá mezi nimi 50leté jubileum zrušení roboty.

Majíce promluvíti k tomuto jubileu několik slov, naznačíme jen stručně vývoj otázky, jak povstalo a utuženo bylo v zemích českých poddanství a pak nevolnictví a jak opět bylo zrušeno. Chceme přestati jen na vytčení nejdůležitějších momentů vývoje, aby se tím lépe posouditi mohla dalekosáhlost reformy r. 1848.

Počátky poddanství selského obyvatelstva v zemích českých nejsou sice dosud úplně spolehlivě osvětleny, avšak jest jisto, že dosti záhy za Přemyslovců hledati sluší zárodek poroby českého selského lidu.

Zdá se, že správným bude názor,¹⁾ že rodové zřízení staročeské chovalo v sobě zárodek svazku poddanského. Užší rodina náčelníka (starosty) rodového nabyla asi dominujícího postavení nad ostatními užšími rodinami jednotlivých příslušníků rodu, a toto postavení zachovala si i po rozpadnutí se svazku rodového, když dávno již vymizela paměť společného krevního původu. Někdejší spolumajitelé společné dědiny čili t. zv. dědicové, dědinníci (heredes) klesli vůči rodině svého starosty v podřízené postavení, stali se poddanými této vyvýšené, později šlechtické rodiny. Poddanství to bylo asi mírné a přestávalo snad jen na nepatrných pracích pro nadřízenou, vrchnostenskou rodinu, která za práce pro ni konané měla navzájem závazek poskytovat svým poddaným náležitou ochranu. Čím mocnější a zámožnější — zámožnost záležela tenkrát v rozsáhlých pozemcích — byla vrchnostenská rodina, tím větší počet poddaných (dědiců) měla pod sebou. Často se stávalo, že i chudší lidé svobodní dávali se jí do ochrany (a to i se svými pozemky), a tak počet poddaných víc a více rostl.

Řady poddaných množily se kromě toho obyvatelstvem bezzemkovým. Šlechta a duchovenstvo měly ohromná latifundia, jež samy vzdělávat nemohly (a arci také nechtěly), a podobně náležely četné pozemky panovníkovi. Všichni tito vlastníci pozemků nuceni byli ohlížeti se po bezzemkovém obyvatelstvu, jemuž dali půdu

¹⁾ Tomek, *Dějepis města Prahy*, I. str. 56. a 57. (2. vyd.). Názor Tomkův přijímají B. Dudík, *Dějiny Moravy*, IV. díl, str. 157. (čes. vyd.). Jar. Čelakovský, *Povšechné dějiny právní*, v Praze 1897, str. 35. a 36. a Jul. Lippert, *Sozialgeschichte Böhmens*, v Praze, ve Vídni a v Lipsku, I. díl 1896, str. 207. a násl.

svou v užívání, začez si vymínili, že toto obyvatelstvo — osobně svobodné — náhradou za poskytnuté užívání pozemků odváděti bude pánovi rozličné platy (peněžní nebo naturální), pokud se týče konati rozličné práce (roboty).

Poměr těchto osadníků k vrchnosti byl upraven jen ústními smlouvami, a nebyl všude stejný, někde jsa volnější, jinde tužší. Jak se tito *bezzemkové* českým jazykem nazývali, není nám povědomo. Známeť jen z pramenů jejich názvy latinské. Jmenovali se *hospites*, též *hospites censuales*¹⁾ (což se překládá kmeti, osadníci, úročníci, činžovníci) a *coloni*. Ať již však byl jejich český název jakýkoli, z názvu *hospites* (hosté) jakož i z podobné instituce v říši francké²⁾ můžeme souditi, že tito *bezzemkové* byli původně obyvatelstvem osobně zcela svobodným, a že teprve později po způsobu ostatního selského obyvatelstva upadli v osobní poddanství.

Vedle tohoto poddaného, polosvobodného obyvatelstva byla ve starých vesnických osadách, ještě část obyvatelstva nevolného. Rozdíl mezi nevolným a ostatním poddaným obyvatelstvem se během času ovšem menšil, a když paměť původního stavu věci vyhynula, pominul docela.

Od XII. stol. počínajíc zakládány byly v zemích českých nové vesnické osady,

¹⁾ Výrazy tyto vyskytají se v českých (latinských) listinách již od XII. stol. Na počátku sledujeme *hospity* na statcích panovníkových, později též na statcích soukromých. Palacký nazývá je *kmety*, Tomek *osadníky*, avšak lat. výraz *hospites* a český název *Hostivice* ukazoval by k tomu, že se snad nazývali *hostmi* anebo podobně. *Úročníci a činžovníci* jest překlad lat. *censuales*. H. Fircíek, *Slavn. právo v Čechách a na Moravě* II., 1864, str. 76 říká *hospitum nájemníci*.

²⁾ V listinách franckých jsou *hospites* *bezzemkové* osobně svobodní pachtýři cizích pozemků.

a sice na základě t. zv. zákupního čili emfyteutního práva (zvaného též právem německým, podacím, purkrechtním¹⁾ a hamfeštním²⁾). Právo toto, jež poskytováno bylo německým osadníkům houfně do Čech se stěhujícím (odtud nazváno též německým), spočívalo v tom, že osadník (emfyteuta, zákupník) stával se emfyteutním vlastníkem propůjčeného mu pozemku, začez odváděl pánu pozemku jisté platy (úroky) nebo naturální dávky nebo konal jisté práce (roboty).³⁾ Poměr jeho k pánovi byl upraven smlouvou písemnou a byl proto mnohem určitější než poměr českých osadníků používajících t. zv. českého čili dědinného

¹⁾ Výraz povstal z něm. *Burgrecht* = emfyteutní statek. Také v češtině mělo slovo *purkrecht* tento význam. Sr. *Zřízení selské v Loučanech* z r. 1525 (Čas. Mat. Mor. X., 1878, str. 163): „Item žádný aby od sedění svého a purkrechtu nic neodprodával ani zastavoval . . . Tamtéž, str. 166: „Item žádný peněz purkrechtních (úročních) ani sirotčích aby nekladl než zjevně . . . Sr. též *Zřízení poddanské na panství Králově kláštera na Starém Brně od l. 1597 do pol. XVII. stol.* (Čas. Mat. Mor. XVIII., 1894, str. 153): „Těž se všechněm zapovídá, aby žádný od gruntův neb purkrechtu . . . a což by koli ke kterému purkrechtu náleželo, toho neodprodával . . . Palacký praví sice, že nezná v němčině dokladu pro slovo *Burgrecht* v čes. významu, avšak i tam mělo ono slovo též smysl, jak viděti z nařízení císa. Rudolfa II. ze 14. ledna 1591: . . . und ist hierauf unser Befehl, dass . . . euere Unterthanen mit Erhöhung der Dienst von denen *Burgrechten* keineswegs beschweret . . . Sr. *Codex Austriacus*, ve Vídni 1704 (I. sv., II. část, str. 398).

²⁾ Z němec. *Handfeste* povstalo české *hamfešt* = listina; hamfeštní právo jest tudíž právo stvrzené listinou, písemně.

³⁾ Podstatu práva zákupního vykládá znamenitě *Kunze a Trebovel* r. 1383 takto: „Si rustici Boemiae haberent nudum usum, essent conditionis peioris, quam conductores vel coloni, quia et illi utuntur et fruuntur. Sed rustici Boemiae habent jus vendendi, jus summi, et sunt ad instar *emphyteutarum*, qui habent contractum medium inter venditionem et locationem. Sunt ergo *emphyteutae et censitae*, et non sunt servi, sed usuarii, sed rerum suarum et iurium veri domini. Viz u *Palackého, Dějiny*, pozn. 228 ke str. 153 V. dílu (4. vyd.). — Za dvě stě let byl by Kunze z Trebovel nemohl takto psáti. — Zajímavé jest, že český termín robota přijat byl do jazyka německého (Robot — vedle něm. Frohne a Scharwerk), podobně jako naopak něm. *Burgrecht* zdomácnělo v češtině. Také v písemnostech psaných latinsky užívá se termínu robota.

práva (*jus bohemicum, possessio dēdin jure*), určovaného pouze ústními smlouvami, a tedy dosti nejistého.¹⁾

Poddanství počalo se rychleji vyvíjeti zvláště tenkrát, když moc šlechty a duchovenstva na újmu ústřední moci panovnické velice vzrostla, když zejména následkem udělování četných imunit statky duchovenstva a šlechty s lidem na nich usazeným vyjmuty byly z pravomoci hradeckých úřadů, a když vrchnostem přiznána patrimoniální soudní moc nad poddanými.²⁾ Uvážíme-li, že vrchnosti (církevní i světské) repraesentovaly na jedné straně zámožnost, tedy převahu faktickou, a na druhé straně převahu právní, pochopíme, že poddanství již ve XIV. století bylo věci hotovou, byť nevolnictví zákonně stanoveno bylo teprve na sklonku století XV. Vliv svůj nad poddanými provozovaly vrchnosti dílem svými úředníky, dílem selskými polovrchnostenskými, polosamosprávnými orgány (rychtáři, šoltysy nebo fojty), kteří spolu s několika konšely neb kmety vyřizovali nejen hospodářské záležitosti, nýbrž vykonávali také nižší soudní moc. Vrchní soudní moc, zejména též, soudní moc v těžkých trestních případech náležela králi (a jeho soudům) a později, když si vrchnosti vymohly v té příčině výsady, tedy vrchnostem, jež ji daly vykonávati buď vyššími svými úředníky (vrchnostenskými purkrabími, zámeckými hejtmany, klášterními advokáty atd.) anebo soudem některého svého poddaného města anebo soudem některého

¹⁾ Čelakovský I. c., str. 66.

²⁾ Tomek, *Dějepis města Prahy*, I., str. 63. (2. vyd.) má za to, že i patrimoniální soudní moc vrchností vznikla z někdejší moci rodového starosty.

města královského, s nimž o tom uzavíraly smlouvy.¹⁾ Že poddanství zapustilo pevné kořeny již ve stol. XIII., toho nejlepším důkazem jsou výsady z onoho století, kterými se povoluje poddaným stěhovati se do měst, z čehož vyplývá, že mnohé vrchnosti již ve XIII. stol. upíraly poddanému lidu právo volně se stěhovati.²⁾ Pokusy vrchností zbaviti poddaný lid osobní svobody jeví se již všeobecně ve stol. XIV. Viděti jest to ze známého výroku Tomáše ze Štítného: „Svobodní jsou lidé. Dědina jest sice páně, ale člověk jest Boží“. Ačkoli se pokusy dotčené opakovaly po celé XIV. stol., nemohly se zdařiti ještě ani v prvé polovici století XV. Na počátku onoho století zabránilo tomu demokratické hnutí husitské. Bouře husitské způsobily však ve svých důsledcích úpadek stavu selského v českých zemích. Místo pluhu a cepu chápal se lid selský palcátu a sudlice. Celé kraje ležely zpustošeny, dědiny a dvorce byly v ssutinách. Dlouhými válkami odvykl lid selský práci, a když pak nepokoje husitské byly utišeny, potloukalo se po zemi mnoho tuláků a lenochů. Zemské řády počaly se obracet proti těmto zahalečům a požadovaly, aby každý člověk vykázati se mohl svou prací a živností. R. 1453 učiněno bylo sněmovní usnesení, aby žádný žádnému čeledi neodluzoval, ani jí proti vůli jeho nepřechovával, ani lidí ouročnických ani služebních, leč by se řádně vyhostili anebo pánů svých slušně odbyli; též pacholci dělní nebo-li služební aby všickni měli pány své, jimž by dělali a sloužili, a nepovalovali se po krčmách

¹⁾ Čelakovský l. c., str. 67.

²⁾ Čelakovský l. c. str. 69.

anebo kde jinde, tak že neukázal-li by kdo poctivé živnosti a obchodu svého, měl od popravce co zahaleč a škůdce krajský považován a trestán býti.¹⁾

Z ostatních usnesení sněmovních ve druhé polovině XV. stol. uvéstí sluší ještě usnesení z r. 1479, dle něhož dědiční lidé, kdyby sběhli s dědin, měli vracení býti vrchnostem,²⁾ a pak podobné usnesení z r. 1487, které připoutalo sedláka k hroudě a zbavovalo ho práva stěhovati se volně s panství na panství.³⁾ Povinnosti jeho, zejména mírná dosud robota nebyly sice usnesením tímto nijak přiosťřeny, avšak přes to položen byl pevný základ nevolnictví nejčetnější a nejdůležitější vrstvy národa.

Zmíněná sněmovní usnesení dovršena byla r. 1497. Nález z r. 1487, který se vlastně týkati měl jen poddaných usedlých (sedláků), rozšiřován byl od vrchnosti i na selské osoby neusedlé, které se chápaly jiných živností a stěhovaly se jmenovitě do měst. Vrchnosti žádaly, aby osoby tyto jakožto sběhli poddaní jim od měst byly vraceny. To zavdalo příčinu ke sporům mezi stavy (panským a rytířským na jedné straně a městským na straně druhé). Na zemském sněmu konaném o suchých dnech letničních r. 1497 na hradě Pražském byl stanoven časový mezník, rozhodný pro určení otázky, má-li kdo považován býti za poddaného. Byl to „rok před válkou, kteráž jest byla za krále Jiřího předka našeho“, to jest rok 1466. Kdo

¹⁾ Palacký, *Dějiny*, IV. díl, str. 173. (4. vyd. z r. 1895.)

²⁾ *Archiv Český* IV., str. 498.

³⁾ *Archiv Český*, IV., str. 522. Ve stejném smyslu činěna byla usnesení sněmovní v letech pozdějších, jmenovitě r. 1497, 1498 a 1499. Viz *Archiv Český*, V. str. 471, 481, 486, 487 atd.

před tímto časovým rozhraním z panských pozemků sběhl, neměl dle dotčeného nálezu z r. 1497 od vrchnosti zpět býti požadován. Kdo však sběhl po zmíněném roce, měl býti vrchnosti vydán. Brzo po sněmu vznikl však spor mezi šlechtou a městy. Páni a rytíři vztahovali uvedený nález z r. 1497 nejen na sedláky, nýbrž i na jiné členy selských rodin, a tomu se města protivila. Na novém sněmu konaném téhož roku 1497 na Horách Kutných ve čtvrtek před sv. Maří Magdalenou 20. července urovnán byl nový spor takto: Co se týče sběhlých lidí usedlých, zůstalo při nálezu sněmu konaného o suchých dnech letničních. Pokud však běželo o lidi neosedlé, totiž o bratry neb syny poddaných usedlíků, stanoveno bylo pro ně nové časové rozhraní. Bylať učiněna královská výpověď, aby na ty saháno nebylo, kteříž v městech na gruntích osazeni jsou, ježto sú vyšli výše nad 18 let od datum listu tohoto, ježto by to slušně provésti mohli, než kteříž by od 18 let tak vyšli byli, na ty každý podle práva sáhnúti muože, kdož k nim spravedlnost měl, jakožto na lidi své. Zároveň ustanoveno pro příště, aby nikdo do měst nebyl přijímán, kdo by se nemohl vykázati výhostním listem své vrchnosti na znamení, že dobrovolně byl z poddanství puštěn.¹⁾

Všechny dotčené sněmovní nálezy, jakož i další nálezy přijaty pak byly do všech zemských zřízení, počínajíc zřízením Vladislavovým z r. 1500.²⁾

¹⁾ Čl. 293. *Vladisl. zems. zříc.* z r. 1500; *Tomek*, Dějepis města Prahy X., str. 135 a 139. — *List výhostní* nazývá se v mor. obn. zříc. *listem chostním*.

²⁾ Sr. články 253, 257—262, 282, 291—293, 296, 297, 299 a

Z poddaného sedláka stal se v právním slova smyslu nevolník, člověk bez volnosti, bez svobody. K půdě byl přikován nejen selský hospodář, nýbrž i jeho rodina. Děti jeho nesměly bez povolení vrchnostenského oddati se studiím ani řemeslu, naopak musely sloužiti své vrchnosti (t. zv. léta sirotčí). Ani manželství nemohl poddaný uzavřiti bez panského povolení. Také před soudem nebyl poddaný schopen jednati svým jménem. Ať sám žaloval či byl žalován, vždycky jej zastupovala vrchnost.

Jaké byly povinnosti poddaných v XV. a XVI. stol.? Velice rozmanité. Jednoty nebylo v příčině této nejen v jednotlivých zemích, nýbrž ani ne v jednom a též kraji, ba zhusta ani ne na jednom a též panství a v jedné a téže obci.¹⁾ Někde konali poddaní roboty, a to opět nestejné, aneb aspoň určitá díla pro vrchnost, jinde platili hotové peníze čili t. zv. platy úroční neb úroky (též purkrechtní peníze), jinde zase byli povinni dodávati vrchnostem obilí, drůbež, vejce a jiné hospodářské plodiny.

Robot bylo v XV. a XVI. stol. ještě poměrně málo. Činilyť u jednotlivého poddaného osadníka pouze několik dní do roka,²⁾ a i tu byla roboty dosti přesně

¹⁾ F. A. Slavík, *Poddanské poměry na bývalém panství Třebíčském*, Čas. Mat. Mor. XV., 1891, str. 231. (Práce Slavíkova podává velmi pěkná data.)

²⁾ Co se týče robot a jiných poddanských povinností a dávek v Čechách, podává nejvíce dat *Deset urbářů českých z dob před válkami husitskými* (vyd. Jos. Emler 1881 nákladem Král. čes. Spol. Nauk). Dosti zpráv máme také o robotách na Moravě. Sr. na př. články: *O robotách lidu sedícího na statech pánů z Pernštejna v XVI. stol. na Moravě* (Dra. J. Reicherta, Čas. Mat. Mor. I., 1869, str. 74—78), *Mal. Věclavka stáí Poddanství a roboty na Vratsku* (Čas. Mat. Mor. XIII., 1881, str. 162—171), citovanou již práci Slavíkova *Poddanské poměry na býv. panství Třebíčském*, Jos. Červík *Příspěvek k dějinám roboty ve Bzeneci* (Čas. Mat.

vyměřena.¹⁾ Bývaloť v panských urbářích aneb zvyklostmi pevně stanoveno, kolik dní v kterou roční dobu jest poddaný povinen robotovati. Vrchnosti nemohly proto nutiti poddané k jakékoli práci, která výslovně smlouvami nebo zvyklostmi nebyla předeepsána.

Někde zavázání byli poddaní kromě několika dní roboty pevně vyměřené ještě k určitým výkonům, měli na př. dovéztí vrchnosti v určitý čas jisté množství (na př. jeden vůz) dříví, nebo měli nasekati potřebné dříví k milířům, měli zhotoviti jistý počet došků na střechy vrchnostenských hospodářských stavení, stavěti ploty, vykonávati ponůcky a p.

Platy úročni odváděly se na některých panstvích jednou do roka, a to buď na sv. Václava²⁾ nebo na sv. Martina,³⁾ jinde

Mor. XVI., 1892, str. 306—312) a j. Z práce Slavíkovy I. c., str. 238, vidno, že v XVI. stol. činily na Třebíčském panství roboty orné na ozim a na jař pouze od 2 do 4 dní do roka (z jednoho lánu) a roboty ženné od 2 do 5 dní do roka. Kromě toho byli někde (třebíčovští) poddaní povinni nažáti jistý počet kop obilí (od 2 až do 15 kop). Některé obce měly ještě jiné povinnosti, jako vázati nebo voziti obilí, síci trávu, vláčetí, sekati dřeva atd.

¹⁾ O tom, jak přesně robota byla vyměřena co do druhu práci, svědčí tyto příklady, vyňaté z cit. publikace Emleerovy *Deset urbářů českých*: Dle urbáře arcibiskupství Pražského (sepsaného po r. 1390) byli v obci Polištně poddaní povinni „de quolibet laneo duos dies metere et unum diem fenum falcare et pratum inter molendina exsiccare. Item singulis quatuor temporibus annuatim de quolibet laneo tenentur unum currum lignorum ducere. Item de quolibet laneo tenentur duos dies cum rastro laborare. Item tenentur humulum unum diem carpere et unum diem rapam fodere et tenentur venari ad mandatum burgravii“. (L. c. str. 121.) — Ve vesnici Nabdíně (dle urbáře kláštera Břevnovského z r. 1406) „de qualibet hereditate debent metere in hyemalibus per 2 dies, et in estivalibus per 2 dies. Item debent fenum exsiccare et congregare in Bratronicz“. (L. c. str. 105.) — Pro občany města Police zapsána (v téměř urbářích) mezi jiným tato robota: „In Policz omnes homines tenentur fenum siccare et componere cum aliis villis, et qui habent equos, tenentur cum aliis villis fenum ad monasterium deducere, et per 2 dies in messe laborare, uno ad hiemalia et secundo ad estivalia, que jezrube dicuntur, sicut in villis omnibus quilibet hospes idem tenetur“. (L. c. str. 200.)

²⁾ Sr. článek *Slavíkův* v Čas. Mat. Mor. XV., str. 237.

³⁾ J. Reichert, *O způsobu peněžitých a naturálních dávek lidu poddaného na panství Jemnickém* na zač. XVII. stol. Čas. Mat. Mor. I., str. 140.

však — a ten obyčej byl pravidlem — dvakrát do roka, někde i čtyřikrát do roka.¹⁾ V Čechách vybíraly se tyto úroky na sv. Jiří a sv. Havla.²⁾ na Moravě na sv. Jiří a na sv. Václava.³⁾ Platy úroční vyžadovány byly zvláště na poddaných stavu městského, kteří naproti tomu nebyli povinni konati roboty, jež zase lidu vesnickému spíše přišly vhod než platy peněžné.⁴⁾ Při vzdělávání pustin dostávalo se poddaným té vyhody, že obdrželi na jistý čas osvobození od úroků čili t. zv. lhůty.⁵⁾

Naturální dávky, k nimž poddaní byli zavázáni, záležely jak v Čechách, tak i na Moravě hlavně v dodávání vrchnostem jistého počtu slepic a vajec,⁶⁾ někde i husí, dále obilí,⁷⁾ jmenovitě ovsa,⁸⁾ pšenice, ječmene⁹⁾ i v jiných naturaliích (na př. lnu, přízi, medu, kmínu, houbách, ořeších atd.)¹⁰⁾

¹⁾ Vsatští poddaní na př. platili úroky na sv. Jiří, na sv. Jana, na sv. Václava a o Vánocích. Sr. *Václavek l. c.*, str. 167.

²⁾ Četné příklady podává *Deset urbářů* a Archiv Čes., díl V., *Přehledy ze starých desk zemských* od r. 1471 do 1500 (str. 518—577). Sr. též *Flor. Griespeka Rád seitský čili artikulační soudní z r. 1568*, Č. Č. M. 1835, str. 155, dále *Mandát hr. Berkové z let 1620—1626*, Č. Č. M. 1843, str. 167 atd.

³⁾ Sr. cit. článok *Reichertův O způsobu pen. a nat. dávek*, Č. Č. M. I., str. 140, cit. stať *Corčkovu*, Č. Č. M. XVI., str. 309, cit. práci *Slavíkovu*, Č. Č. M. XV., str. 234 p. v.

⁴⁾ Z Třebských měšťanů na př. platili dle cit. článku *Slavíkovu* rozličné platy řezníci, pekaři, ševci, kováři, koláři, bednáři, soukenníci atd. (L. c. str. 235 a násl.)

⁵⁾ Sr. stať *Ig. B. Maška. Urbář kláštera Židárského na Moravě*, Čas. Mat. Mor. VII., 1875 (vydáno 1876), str. 149: Jíra drží pusté a má k tomu lhůtu 3 léta od sv. Václava minulého a má z toho platiti, když lhůta vynde.

⁶⁾ Viz *Deset urbářů čes.* (četné příklady); sr. též *Flor. Griespeka unučení ouředníkům hospodářským daně*, Č. Č. M. 1835, str. 76 (čl. 80).

⁷⁾ *Reichert, O způsobu peněžitých a naturálních dávek* ... Č. Č. M. I., str. 140.; *Slavík l. c.*, str. 235 a 237.

⁸⁾ *Deset urbářů čes.*; *Corček l. c.*, Č. Č. M., XVI., str. 310.

⁹⁾ *Deset urbářů*, str. 159 a j.

¹⁰⁾ *Deset urbářů čes.*; *Václavek, Poddanství a roboty na Vatsku*, Č. Č. M. XIII., str. 165. — Pěkné příklady rozličných poddanských povinností a dávek všelikého druhu podávají *Přispěvky k dějinám seitského lidu z okolí Hlinska v XVIII. věku od Karla L. Adámka*. (Rozpravy Čes. Akad., tř. I., roč. VI., 1897).

Na některých panstvích se připoušťelo, aby poddaní vykoupiti se mohli peněžními platy jak z robot, tak i dávek naturálních. Tyto výkupné platy měly na panství Žďárského kláštera na Moravě tyto názvy: *orné* (poplatek dávaný místo povinného orání), *povožné peníze* (poplatek dávaný místo povozu, potažní roboty), *robotné haléře* nebo *peníze* (plat dávaný místo roboty vůbec), *ženné* (poplatek dávaný místo žeti panského obilí), *zákonné* (plat zapravovaný místo obilí).¹⁾

Jak již shora praveno, byly různé tyto platy a povinnosti konány dílem na základě vrchnostenských urbářů a smluv, dílem na základě zvyklostí. Některé z poddanských povinností zaznamenány byly též v t. zv. *selských řádech* čili *zřízeních*, jichž celá řada byla vydána hlavně ve stol. XVI.²⁾ Není třeba dokazovati, že dotčené poddanské povinnosti byly čím dále tím více utužovány. Neuplynulo ještě ani XV. století a zbujnělá šlechta počala vykořisťovati osobní nesvobodu poddaného lidu. Roboty i jiné povinnosti byly proti obvyklé dosud míře rozmnožovány a stávaly se nesnesitelnými. Útlak poddaného lidu se strany panstva

¹⁾ Cit. články *Mažkův*, Č. M. M. VII., str. 150 a 151.

²⁾ Jmenujeme zmíněný již *Řád selský Griespěkův* z r. 1584 (vydaný pro panství Nelahozevské), dále *Mandát Frant. Hippol. Eins. hr. Berkovce poddaným panství Rychmburského, Rosického a Slatiňanského* z let kolem 1620—1626, Č. Č. M. 1843, str. 163 až 178 (sděluje Ant. Rybička, *Zřízení selské Loučanské* z r. 1525 (v Čas. Mat. Mor. X., 1878, str. 162—168 uveřejnil V. Houdek; Loučany leží v záp. Olomoucku), *Zřízení Smila Osovského z Doubravice* z r. 1573 *pro vesnice panství Třebíčského* (sděluje prof. A. Kubeš v Čas. Mat. Mor. VIII., 1876, str. 17—25), *Zřízení poddanské pro panství Králové kláštera na Starém Brně* z let 1597 až do pol. XVII. stol. (v Čas. Mat. Mor., XVIII., 1894, str. 146 až 158, uveřejnil F. A. Slavík) a j.

měl za následek selské vzpoury, které se v českých zemích neustále opakovaly.

Bylo-li postavení českého sedláka v XVI. stol. trudné, bylo v XVII. stol. po nešťastném státním převratu Ferdinanda II. v pravém smyslu nesnesitelné. Do té doby pracoval sice sedlák několik dní do roka své vrchnosti, avšak při tom zbývalo mu přece ještě dosti času ke vzdělávání vlastních pozemků. A kromě toho byl do převratu bělohorského sedlákovým pánem šlechtic českého původu, který byť sedláka mnoho nešetřil, měl pro něho jako moudrý hospodář aspoň tolik smyslu, že mu nenakládal nad jeho síly. Po Bílé Hoře přišel však pán cizák, pán, který nerozuměl ani jazyku svého poddaného, pán, který ve všem českém viděl jen předmět hnusu a ošklivosti a v českém sedláku jen zdroj svého důchodu. Sedlák pozbyl i poslední špetky lidské osobnosti a stal se otrokem svého pána. Nic výše nestál než panský dobytek, ba ani s dobytkem nenakládal vrchnostenský sluha tak jako se sedlákem. Nad sedláky vykonávala vrchnost pravou krutovládou. Úroční platy byly proti právu zvyšovány, roboty, které ještě ani v XVI. stol. nečinily tolik dní do roka, kolik má jeden měsíc, byly mnohokrát zvětšeny, tak že činily 100—150 dní ročně, ba na některých panstvích robotovalo se celý týden, a někde ani v neděli a ve svátek nepopřálo se sedlákově — ne aby si odpčinul, ale ani aby pracovati mohl o svých vlastních pozemcích. Rozmohl se také obyčej, že poddaní posílání bývali na několik dní s t. zv. dalekými fůrami, při tom nedávala jim vrchnost mnohdy ani stravu, a dni při dalekých fůrách

ztrávené zhusta jim od ostatní roboty ani neodpočítávala. Z pozemků svých, o nichž pracovali poddaní sedláci, nechtěla však vrchnost ani daně platiti, a rozvrhovala berně, k nimž se sněmy uvolovaly, na poddané sedláky. A vším tím se ještě nelitostná vrchnost nehodlala spokojiti. Nutila sedláka, aby mnohé věci kupoval pouze od ní za cenu rovněž od ní samotné ustanovenou, a naopak aby sedlák rozličné věci jen vrchnosti prodával opět za cenu, kterou ona sama nížce si určovala¹⁾. A aby míra veškerého toho »člověčenství« byla dovršena, — poddaný nazýval se »člověkem« — býval sedlák za všechny své služby a oběti k ukrácení dlouhé chvíle milostivé vrchnosti ještě karabáčován, ba nescházely četné příklady, že zpupný a rebelantský český sedlák vrchnostenskými dráby až k smrti byl utýrán.

Tyto do nebe volající křivdy mohla vrchnost na poddaných svých provozovati ovšem beztravně. Bylať vrchnost nejen soukromoprávním pánem sedlákovým, nýbrž i pánem veřejnoprávním, vykonávajíc nad poddanými patrimoniální soudnictví a vedle toho správu politickou a částečně (pokud běželo o rozvrhování daní) i správu finanční. Patrimoniální soudnictví spočívalo v tom, že poddaní ve všech věcech civilních,

¹⁾ Nuceně odebrání plodin a výrobků od vrchnosti — čili, jak my dnes říkáme, truck — bylo v užívání již v XVI. stol., dokud roboty nebyla ještě tak těžká jako ve stol. XVII. Sr. *Flor. Griespacha* z *Griesbachu naučení ouředníků hospodářským daně*, Č. Č. M. 1835 (str. 43—78), čl. 37. a 40, téhož *Rád sedlský* z r. 1588, tamtéž str. 153—162) čl. 31. a 34. Článek 34. zněl takto: »Dobytku hovězího žádny bez vůle a vědomí pána anebo ouředníka mimo potřebu panskou jinam aby neprodával... A protož, kdo by co prodati chtěl, nahoru prvé řezníku má oznámiti; on s ním podle slušnosti smlouvatí bude, a na zámku podle smlouvy zapláceno býti má.« Sr. též *Mandát hr. Berkové*, Č. Č. M. 1843 (str. 163—178), čl. 32. 51, 56, 57, 58 atd.

sporných i nesporných, a v menších věcech trestních podřízení byli soudu vrchnostenskému¹⁾. Měl-li sedlák nějaký spor se svou vrchností, byl ovšem odkázán na milost i nemilost své vrchnosti, která byla v jedné osobě spornou stranou i soudcem. Pánů svých nemohli totiž sedláci počínajíc XVI. století poháněti před soud. Za Karla IV. mohli ještě sedláci vystupovati se žalobami proti svým pánům, a také ještě za Všehrda přijímány byly žaloby jejich proti vrchnostem, byť i vrchnosti se tomu vzpíraly²⁾, avšak od XVI. stol. změnila se tato praxe, a sedlák — v tu dobu již nevolník — nebyl od zemského práva uznán za schopna podávati na svou vrchnost žaloby³⁾.

Teprve v XVII. a v XVIII. stol. bylo poddaným přiznáno právo podávati stížnosti na své pány, avšak ani potom nebylo toto theoretické právo sedlákům mnoho platné.

Největší útisky sedláků vycházely z toho, že po celé XVI. stol. a v Čechách až do r. 1680, na Moravě pak až do XVIII.

¹⁾ Jen pokud se týkalo konání trestního práva vrchnostenskými soudy, zavedlo obn. zřiz. zemské některá omezení. Poddaný mohl býti odsuzován k outřpnému právu jen se svolením appellačního soudu. a dle deklaratoria z r. 1644 měly všechny trestní rozsudky nad poddanými potvrzovány býti od soudu appellačního, k němuž se podání dle hrdelního řádu cis. Josefa I. z r. 1707 mohli odvolávati z každého trestního nálezu vrchnostenského úřadu. Nicméně zneužívaly vrchnostenské soudy své moci, tak že patentem ze 22. července 1705 bylo 354 hrdelním soudům v Čechách, větším dílem vrchnostenským, vykonávání práva trestního a rozhodování nad životem a smrtí poddaných odňato a magistrátům 24 většinou královských měst t. zv. jus gladii výhradně přiznáno. — Viz Čelakovský I. c. str. 86.

²⁾ »Mnozí páni, pohnáni byvše od lidí chudých, odpovídati jim nechtěli, za své lidi je pokládajíce a tím soudu ubrániti se myslili; ale to jest jim platno býti nemohlo.«

³⁾ Jen výmínečně vidíme ještě v XVI. stol. státi poddané před soudem jako žalobníky proti vrchnostem. Podávali arciknížeti nebo králi Ferdinandovi t. zv. *supplikace*. Z nařízení královského bývaly pak vrchnosti s poddanými »sročeny«, aby odpovídaly před soudem na stížnosti poddaných. Fr. J. Zoubek, *Utuzování poddanství na statech zápisných v XVI. století*: Památky archaeol. a místop. VI. 1865, str. 100.

stol. nebylo vykonávání roboty zákonně upraveno¹⁾. Tam, kde výše roboty a jednotlivých povinností závisela na zvyklostech, rozumí se samo sebou, že často rozhodovala tu pouhá libovůle vrchností a jejich úředníků. Utiskování nebylo by mohlo nastati, kdyby tu ještě bývala nějaká skutečná kontrola se strany vládní, avšak té naprosto nebylo. Vláda nechtěla se vůbec do poměru mezi vrchností a poddanými míchati a zakročovala pouze tenkrát, když nebylo jiného zbyti²⁾, zejména když sedláci nemohouce se odnikud nadíti pomoci, hleděli se osvoboditi násilím. Příklady selských bouří jsou četné nejen ve stol. XVII. a XVIII., nýbrž i ve stol. XVI., ba počaly již na sklonku stol. XV.³⁾.

¹⁾ V českém i moravském obnoveném zřízení zemském jsou sice četná ustanovení o vzniku, zániku a účincích poddanství, avšak nic o výši roboty a jiných povinností poddanských. Sr. odstavec O nepřechovávání lidí cizích poddaných a právu pánův nad svými poddanými, též služebníky a úředníky Q I. — Q XXI. čes. obn. zřiz. a titul LXXXVI. morav. obn. zřiz. (téhož názvu), dále odstavec Z I — Z VI. čes. obn. zřiz. a titul CXIII. morav. obn. zřiz. (O pokutě těch, kteříž by cizí lidi poddané bez příčiny do vazby a vězení brali a je u vězení zdržovali) atd. — Počátek libovolných robot jeví se již ve stol. XVI. Někde ukládány bývaly roboty nejdříve za malou náhradu a jako s dobrou vůlí poddaných, jinde libovolně proti starým úmluvám a zvyklostem. — *Zoubek* I. c. str. 96.

²⁾ Teprve tam, kde běží už o život, bere zákon poddaného v ochranu. Sr. čl. T XXX. a Z VI. čes. obn. zem. zř. Ve čl. Z VI. se praví: Jestliže by pak kdo, máje u vězení cizího poddaného, jej umopil neb umořiti dopustil, anebo o hrdlo zúmyslně připraviti dal, nebo na zdraví jemu jakýmkoli způsobem ublížil, ten v pokutu o mordech tímto našim zřízením zemským vyměřenou upadne. A ten, číž poddaný o hrdlo a zdraví přišel, na vůli má jej z toho před Nás nebo soud Nás zemský obeslati. — Čl. T XXX. čes. obn. zřiz. z. rovná se č. 634 tit. CIV. mor. obn. zřiz. z.

³⁾ Vzbouření sedláků v XVI. stol. uvádí *Zoubek* I. c., str. 101 a 102. O bouřích v XVII. stol. zmiňuje se *Josef Svátek* ve stati *Vzbouření lidu selského v Čechách r. 1680* (v knize *Obrazy z kulturních dějin českých I.*, 1891, str. 227 a násl.) — Sr. též populární spisek *Jana Klecandy Veník, rozvoj a zrušení roboty*, 1898, str. 23, 24, 35, 41 a násl. Vzbouření sedláků r. 1775 popisuje *Favák Milčický v Selském povstání r. 1775*. (Z paměti Franka Jana Vaváka Milčického. Poznámkami opatřil a vydal *Josef Miškovský* 1880 v Čes. Brodě) a *F. A. Slavík* ve článku *Selské povstání r. 1775*. *Osvěta*, 1875. Jistá data pro selské nepokoje v XVIII. stol. podávají

Stížnost poddaných na nelidské vrchnosti připuštěna byla poprvé v moravském procesním řádu ze 3. ledna 1659 a dv. dekr. ze 17. pros. 1661¹⁾). Poddaní majíce dosti příčin ke stížnostem, užívali také svého práva a podávali stížnosti ke krajským hejtmanům, avšak bezvýsledně. Obraceli se proto raději přímo k panovníkovi, až jim cesta k němu byla zapovězena. Cis. mandát ze 22. března 1680, vydaný proti zbouřeným sedlákům, stanovil ve čl. I., že každý, kdo má nějakou stížnost proti své vrchnosti, nesmí se obracet bezprostředně k císaři, nýbrž pouze k nejbližšímu krajskému úřadu²⁾).

Krátce na to vydán byl Leopoldem I. dne 28. června 1680 v Pardubicích prvý robotní patent pro království České, který vystupuje sice velmi přísně proti selským povstáním,³⁾ avšak poprvé upra-

K. V. Adámek *Příspěvky k dějinám sels. lidu z okolí Hlinska v XVIII. v.* — Ustanovení „O zprotivilých lidech poddaných“ obsahuje čes. obn. zřiz. zem. ve čl. S XIII. a S XIV. Táž ustanovení („O protivných a rebellujících poddaných“) obsažena jsou v tit. CII. mor. obn. zřiz. — Sr. též nařízení Rudolfa II. ze 20. října 1595 a ze 14. pros. 1596 pro Hor. Rakousy a ze 3. ledna 1597 pro Dol. Rakousy, *Rebelloser Bauern Rottirungsabstellung, Codicis austriae pars I.* (II. část I. sv., str. 204).

¹⁾ Dr. Elvert, *Zur österr. Verwaltungsgeschichte*, str. 308. Dv. dekret ze 17. pros. 1661 u F. Wekebroda, *Sammlung der seit dem Jahre 1600 bis zum Jahre 1740 ergangenen allerhöchsten Gesetze in chronologischer Ordnung*, v Brně bez udání roku (vydáno patrně r. 1740 aneb o něco později); č. 94: . . . »Die Unterthanen, wenn sie von der Obigkeit gedruckt werden, können zum Kreisamte rekurriren, oder auch nach Gestalt der Sachen zum Tribunal, welches dahin zu sehen hat, damit sie wider die Billigkeit von der Herrschaft nicht graviret werden; derlei Händel aber sollen ohne Weitläufigkeit beigelegt werden.

²⁾ Čl. 5. téhož mandátu ustanovoval, že krajští hejtmani mají pátrati po burších a sestavovateli stížností oněch poddaných, kteří se bezdůvodně bouří proti vrchnostem. Ve čl. 3. zrušovaly se veškeré privileje, udělené sedlákům před ohavnou rebelií. — Viz u *Weingartena, Codex Ferdinandeus — Leopoldinus*, v Praze 1701, str. 200 a 201. Ne zcela přesně uvádí obsah čl. 5. *Jos. Svátek* l. c., str. 239.

³⁾ Také robotní patent z r. 1680 prohlásil neplatnými všechna práva a výsady sedláků a poddaných obcí, pocházející z doby před ohavnou rebelií.

vuje všeobecným zákonným způsobem robotní a jiné poddanské povinnosti. V jedennácti člancích obsahoval toto:

1. daň směla býti vybírána od sedláků jen ta, ku které svolil sněm;

2. v neděli a ve svátek nesmělo se robotovati; kde robota nebyla přesně vytčena, neměla trvati déle než tři dni týdně (v době žní, senoseče a strhání rybníků, jakož i v nepředvidaných nebezpečích museli ovšem poddaní robotovati po případě ustavičně);

3. vrchnosti nesměly nadále vnucovati poddaným hospodářské plodiny a výrobky, jako pivo, kořalku, sýr, máslo, ryby, dobytek, drůbež atd. za vysokou cenu ani naopak nutiti poddané, aby věci takové se škodou vrchnostem prodávali¹⁾;

4. vrchnosti neměly poddaným od-luzovati dědictví, bylo-li tu dětí;

5. při t. zv. dalekých fůrách měly vrchnosti dáti poddaným stravu a hraditi výdaje a dni strávené při dalekých fůrách odpočítati od roboty;

6. úroční platy neměly proti urbářům a starým zvyklostem libovolně býti zvyšovány;

7. poddaní neměli býti trestáni tak, aby se jim ublížilo na zdraví nebo na těle;

8. na poddané neměla býti uvalována

¹⁾ Podobné nařízení vydal Leopold I. pro Rakousy již 23. září 1661; viz *Codex austriaci pars I.* str. 397 II. části I. sv.: *Untertanen sollen nicht gezwungen werden das Traid (Getreide) ihren Obrigkeiten anzufailen.* Později opakován byl zákaz tento ve dv. reskriptu ze 12. července 1712 (dass die Obrigkeiten ihren Untertanen keine Wirthschaftseffecten oder Feilschaften vorlegen, und dieselben zum Ankauf solcher Feilschaften wider ihren Willen nicht anhalten sollen oder können). *Wekerod I. c.*, č. 366. Sr. též inímat vrch. slezského úřadu z 10. ledna 1716 (*Grünberg, Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich bäuerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien*, 1893. II., str. 12.) Dv. reskript ze 12. července 1712 uvádí *Grünberg I. c. II.*, str. 12, jakožto cirkulář z 18. července 1712 pro Moravu.

kauce za panské úředníky ani služné těchto úředníků¹⁾;

9. přikoupí-li vrchnost nové pozemky nemá se robota na ně rozšiřovati,

10. s poddanými měla vrchnost křesťan-sky a mírně zacházeti, avšak to platilo

11. jen pro poddané věrné a poslušné²⁾.

Patent z r. 1680 mohl znamenati dosti mnoho, kdyby se ho skutečně bylo šetřilo. Avšak, jak již praveno, nebylo žádné skutečné kontroly nad jeho vykonáváním³⁾, a tak není divu, že ustanovení jeho dbáno nebylo. Patent byl od vrchností a jejich úředníků obcházen, a dřívější nesnesitelné poměry rozhostily se mezi poddanými právě tak jako dříve⁴⁾.

Na Moravě byly sice poměry o něco lepší, avšak ne tou měrou, jak se obvyčejně má za to. I tam — podobně jako v Čechách — záleželo na místních poměrech⁵⁾ a na blahovůli vrchností a jejich úředníků. Poddanství nevyvíjelo se vůbec na Moravě tak rychle a krutě jako v Čechách. Jest to pozorovati nejen ve stol. XVI., nýbrž

¹⁾ Praktikovalo se již také v XVI. stol. Sr. *Zřízení selské Smíla Osovského z Dobruvice* z r. 1573. Č. M. M., VIII., 1876. str. 22: Item . . . Také poněvadž ouředník můj s písařem . . . větrem živí bejt nemohou, a ta dědina, ve které se soud drží, jich vychovati sama povinna není, protož což vás ke kterému soudu přináleží, na tu outratu sbírku nerozházejíc se, učíte a zaplatíte . . .

²⁾ Znění patentu z r. 1680 viz u *Weingartena, Codex Ferdinandeo-Leopoldinus*, str. 201—203. (německy) a u *Grünberga l. c. II.*, str., 5.—10.: na str. 3.—5. mandát ze 22. března 1680 (též něm.). Pouze část patentu otiskuje (v čes. jazyku) *Š. Svátek l. c.*, str. 260.

³⁾ Dle robotního patentu z r. 1680 měl sice král. prokurátor zakročovati soudně proti vrchnostem utiskujícím poddané, avšak ustanovení toto zůstalo jen na papíře. Dle *Grünberga l. c.*, I., str. 131 p. v., nelze za dobu od r. 1680 až do r. 1736 uvést ani jediného případu, kde by z úřední povinnosti bývalo v Čechách zakročeno proti vrchnostem utiskujícím poddané.

⁴⁾ *Svátek l. c.*, str. 266.

⁵⁾ Sr. cit. práci *F. A. Slavíka* v Č. M. M. XV., str. 231. a *Jos. Cvrčka* stál tamtéž XVI., str. 307. Dle Cvrčka panovaly na Bzenecku již koncem století XV. poměry neutěšené. Již tenkrát přechal lid ze svých statků.

i v XVII.¹⁾ Volné stěhování lidu selského udrželo se na Moravě nejen ve stol. XV., nýbrž dosti dlouho ve století XVI.²⁾ Nicméně bylo i na Moravě v XVII. stol. poddanství velmi těžké. Svědčí o tom nařízení cis. Leopolda I. ze 6. června 1699³⁾ v němž se děje zmínka, že po uzavření míru s Turky opouštěli slezští a moravští sedláci houfně své statky a stěhovali se s rodinami do Uher, domnívajíce se, že tam budou prosti poddanství. Česká dvorská kancelář stěžovala si na to u panovníka a ten vzhledem k tomu, že se země zbavuje takto populace, a že se tím umenšuje počet kontribuentů, zakázal toto stěhování se ze země a nařídil, že nikdo, kdo by neměl od své vrchnosti pas, nemá býti propuštěn přes hranice.

Robotní patent vydaný pro Čechy r. 1680 (a vůbec t. zv. česká pragmatika) zaveden byl na Moravě teprve nejv. rozhodnutím ze dne 26. května 1713. Také na Moravě obmezena byla robota tam, kde dosud nebyla pevně stanovena, pouze na 3 dni týdně (vyjímajíc ovšem dobu žní, senoseče, strhání rybníků *et alia, quae moram non ferunt**) a trvati měla

¹⁾ Rozdíl pozorovati jest zvláště ve stol. XVII. V Čechách v tomto století robotovalo se všude několik dní týdně, na Moravě byly však v užívání ještě roboty povinné jen v určitých dobách a příležitostech. Viz u *Slavíka* I. c. str. 328. O lepších poměrech na Moravě svědčí také okolnost, že nebylo třeba v XVII. stol. vydati tam robotní patent jako pro Čechy.

²⁾ *Reichert, O robotách lidu sedícího na statech pánu z Pernštejna v XVI. stol. na Moravě, Č. M. M. I., str. 75.*

³⁾ *Codex austriacus*, str. 399. II. části I. sv. — Ještě na počátku XVIII. stol. stěhovali se moravští i slezští poddaní houfně přes hranice a to nejvíce do Uher, slezští poddaní i do Polska. Viděti jest to z různých stěhovacích zákazů, na př. z patentu mor. tribunálu ze dne 25. ledna 1712, 12. dubna 1712 a ze dne 1. srpna 1712, dále z republikací zákazů z r. 1699 v letech 1709 a 1714 ve Slezsku. — *Sr. Grünberg, Die Bauernbefreiung*, 1803, II., str. 10. a 11.

od východu až do západu slunce, avšak tak, že k polednímu odpočinku popřány měly býti dvě hodiny.¹⁾

Po upravení robotních poměrů patentem z r. 1680 nepřestávaly v Čechách vzpoury a sročení sedláků. Vydal tedy Karel VI. 22. února r. 1717²⁾ nový robotní patent, platný též pro Moravu (tam publikován byl 2. září 1717), v němž opakovány byly předpisy patentu starého s malými dodatky. Nový patent vyznačuje se duchem selskému lidu trochu příznivějším a vyniká nad starý zejména tím, že se v něm připouští opět stížnost proti nespravedlivé vrchnosti, a to celkem pořadem tří stolic. Utiskovaný sedlák mohl si stěžovati nejprve u krajského hejtmana, pak u gubernia a konečně, kdyby ani tam spravedlnosti nedosáhl, u samého císaře. Rovněž tak náležela arcí vrchnostem stížnost proti nálezům prvé a druhé stolice. Ustanovení toto má dalekosáhlou důležitost. Stát počíná opět připouštět poddaného jako právní stranu před svůj úřad a uznává ho takto aspoň v theorii za lidskou bytost.

Než ani robotní patent z r. 1717 nepřinesl žádoucí nápravy poměrů a byl záhy vystřídán patentem novým, ze 27. ledna 1738,³⁾ platným rovněž pro Čechy i pro Moravu. Tento třetí zákonodárný akt znamená sice opět jeden krůček ke

¹⁾ Viz u *Hekebroda* l. c. č. 380. Vyměření roboty od slunce východu do slunce západu bylo novum, kterého v čes. robotním patentu z r. 1680 nebylo. Z dotčeného nejv. rozhodnutí z r. 1713 dostalo se ustanovení toto do reskriptu daného místodržitelstvu král. Českého ze dne 14. srpna 1716 (sr. *Grünberg* l. c. II., str. 13) a pak i do nového robotního patentu z r. 1717.

²⁾ Text u *Weingartena*, *Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, 1720, str. 725—729, u *Grünberga* l. c. II., str. 15—17.

³⁾ Text podává *K. Leiner*, *Darstellung aller Robotgesetze für Böhmen und Mähren*, v Praze 1846, a to mnohem obsírněji než *Grünberg* l. c. II., str. 30—38.

zlepšení hmotného postavení poddaných, avšak ani z něho nelze vyčísti spravedlivého ducha k lidu poddanému. Pohnutkou k vydání jeho nebyl nějaký soucit, nýbrž okolnost, že rytíř Zahradka z Eulensfelsu byl od svých poddaných pro kruté s nimi zacházení návodem vlastní své manželky zavražděn.¹⁾

V pat. z r. 1738 ustanoveno, že robota nemá trvati jako dosud od slunce východu až do slunce západu, nýbrž potažní robota (o dlouhých dnech jarních a letních) na nejvýše 10 hodin denně, při čemž doba jízdy na pole a z pole měla býti do těchto 10 hodin včítána, avšak naproti tomu zase o senách a žních nemělo se těchto 10 hodin počítati tak přesně. Pokud ale běželo o robotu ruční (pěší), nebylo stanoveno žádné měřítko, ponevadž při pěší neb ruční robotě člověk může vydržeti trochu déle, než dobytek s potahem^(!). Z tohoto důvodu neměl poddaný při nutných a rychlých hospodářských pracích, jako o žních, při senách, a pod. odpírati pomoci, k níž byl »dle sil svých« schopen. (Čl. 9.) Co se týče výměry robot, stanoveno jako ve dřívějších patentech, že pouze při menších pevně, určených robotách platí staré zvyklosti, avšak tam, kde běželo dosud o roboty časem neobmezené, čili tak zvané »roboty neměřené«, mělo se robotovati na příště jen tři dny týdně. (Čl. 8. a 9.) Stanovení třídení roboty týdně bylo však úplně modifikováno ve čl. 12., kde se v případech výminečných a mimořádných přípoustěla robota delší, po případě celotýdenní. Vrchnost měla při tom jen dbát,

¹⁾ Grünberg I. c. II., str. 20.

aby poddaný mohl vedle panské roboty vzdělávati také svoje pozemky, a byla napominána v té příčině k otcovské starosti (čl. 13.) a měla poddanému, který takto týdně více než tři dni robotuje, popřáti nějakou přilepšenou (Ergötzlichkeit),¹⁾ jako stravu, pivo, maso, máslo atd. Při dalekých fůrách měly se svátky a dni strávené na cestě odpočítávati od robotní povinnosti, leda že by poddaný robotoval týdně jen tři dni nebo méně dní. (Čl. 7.) Poddanému měla se však na dalekou fůru dáti píce pro koně, stravné pro pacholka, mýta a peníze na přenocování (čl. 17). Ve čl. 11. prohlašovala se za dobrou a prospěšnou pro vrchnost i poddané t. zv. „odměna“²⁾, totiž vykonání jistého určitého díla. Kdo si takový úkol odbyl, byl prost další povinnosti a mohl disponovati volným časem pro sebe, ať již k úkolu potřeboval větší či menší dobu. Stanovení těchto „odměn“ zůstaveno bylo však uznání vrchnosti, ovšem po dohodě s poddaným. Ve čl. 24. zapovídá se vrchnostem vnucovat poddaným své plodiny a výrobky a ve čl. 25. nutiti poddané k tomu, aby prodávali plodiny své jenom vrchnostem. Ve čl. 26. nedovoluje se odluzování poddanských dědictví. Článek 28. zaručoval poddaným ochranu proti vykořisťování vrchnosti při vybírání daní a proti uvalování na ně rozličných platů jako služného vrchnostenských zřízenců atd. Berně, jež měla dle sněmovního usnesení platiti vrchnost, neměly býti ukládány poddaným (čl. 30.) Důležitý byl předpis čl. 31. Aby

¹⁾ Přilepšenou tuto znají již patenty z r. 1717 a z r. 1680.

²⁾ Termín tento jest klassickým dokladem toho, co považováno bylo v těžkých dobách robotních již za „odměnu“. Německy nazývala se tato „odměna“ die Massarbeit.

se vybírala daň správně, zavedeny byly vedle obvyklých již berních knížek pro každou obec ještě zvláštní příruční knížky pro poddané, v nichž se měla sedlákům potvrzovati odvedená daň. Peněžné tresty se ve čl. 32. sice úplně nezakazovaly, avšak měly se obmeziti. Zameškání roboty nemělo býti trestáno pokutami, nýbrž spíše dodatečnou robotou. Ve čl. 33. napomínány byly vrchnosti, aby zacházely s poddanými mírně a otcovsky, zejména aby jich netrestaly tak, že by se jim ubližovalo na zdraví a stravě. Zajímavé jest, že v patentu z r. 1738 vystupuje vláda rázněji již také proti přehmatům vrchností.¹⁾ Ve čl. 34. zavádějí se místní zeměpanské dozorčí instance nad vykonáváním patentu. Krajští (v Praze městští) hejtmani měli z úřední povinnosti bděti nad zachováváním patentu, nečekajíce na stížnosti. Vrchnostenským úředníkům, kteří by jednali proti patentu,²⁾ hrozilo se pokutami se strany krajského úřadu, vrchnostem samým, pak pokutami od gubernia (čl. 35.) Ve čl. 37. napomínají se přísně poddaní, aby konali svou povinnost a dbali patentu, a to pod následky tělesných trestů i ztráty hrdla. (Totéž ve čl. 1.) Články 1., 2., 3., 4. a 38. zůstávají poddaným právo stěžovati si instančním pořadem (tak, jako to dovoľoval již dřív-

¹⁾ . . . Also werden die Obrigkeiten auch die Züchtigung, Gefängnis und Bestrafung ihrer Unterthanen also einzurichten haben, damit ihnen nicht an der Gesundheit, weniger am Leben selbstn geschadet, oder sie an der Nahrung verdorben werden, als widrigens wir wieder die excedirende Obrigkeit mit aller Schärfe, auch gestalten Dingen nach mit Subhastirung ihrer Güter und Unfähigmachung anderer Possessionum ohne nachbleiblich verfahren lassen werden . . .

²⁾ (Článek 33.) Vrchnostenští úředníci byli dle čl. 35. pat. „wo nicht die vornehmliche, wenigstens doch eine grosse Mitursache der Beschwerden der Unterthanen.“

vější patent) na vrchnost. Dle čl. 38 měl pisatel stížnosti vždycky býti jmenován.¹⁾

Jak viděti, vyznamenává se patent z r. 1738 naproti dřívějším patentům větší podrobností (jest mnohem obšírnější než patenty dřívější), dále duchem ne sice spravedlnosti, avšak opravdovější benevolence vůči poddaným a konečně rozhodnějším vystupováním proti vrchnostem a jejich úředníkům.²⁾

Pro Slezsko (v původním jeho objemu) nebyl, pokud nám známo, vydán žádný robotní patent. Když si slezští poddaní na počátku XVIII. stol. stěžovali na přílišné útlisky, byl slezský vrchní úřad požádán reskriptem ze 22. září 1712, aby podal dobré zdání o tom, neměl-li by se ve Slezsku zavést podobný řád jako v Čechách a na Moravě. Vrchní slezský úřad vyzvání nevyhověl. Svědčí o tom nové příkazy, dané mu 1. února 1717 a 14. srpna 1723. Zatím uplynula léta, a Slezsko bylo z valné části odtrženo od Čech.³⁾

Ani nového patentu nebylo v Čechách a na Moravě dbáno. Selské vzpoury se

¹⁾ Jak viděti, opakuje se v novém patentu mnoho, co již obsaženo bylo v patentech dřívějších. Uvedli jsme obsah patentu z r. 1738 obšírněji hlavně proto, aby se jasně vidělo, že starých patentů nebylo dbáno; neboť jinak sotva by se staré předpisy znova bývaly musely opakovati.

²⁾ Nemůžeme souhlasiti se slovy *Jos. Svátka*, l. c., str. 267: Když se šlechtě podařilo vyhlásiti Karlu VI., kterak prý jest patent ode dne 28. června 1680 zemi říši přímo škodlivým, bylo památko dílo Leopolda I., bez toho již dávno podvrácené, úplně zničeno, neboť dne 27. ledna 1738 vyšlo cis. nařízení, kterým byl patent onen výslovně zrušen a všechny z něho vyplývající výsady lidu selského za neplatné prohlášeny. Jest sice pravda, že robotním patentem z r. 1738 zrušeny byly patenty dřívější, avšak tak tomu bývá i u jiných zákonodárných aktů, které nahrazeny jsou zákony pozdějšími. — Rovněž tak nesouhlasíme s *Grünbergem* l. c. I., str. 139, že by robotní patent z r. 1738 byl krokem zpět naproti patentům dřívějším. Právě tak jako v pat. z r. 1738 byla jednotlivá ustanovení velmi elastická, bylo tomu podobně i v patentech dřívějších.

³⁾ *Grünberg* l. c. II., str. 39.

opakovaly, zvláště po válce sedmileté. A nebylo také divu. Bylyť poměry poddaného lidu ve všech českých zemích čím dále tím horší. Vláda počala se o tom přesvědčovati již od let padesátých a jmenovitě v letech sedmdesátých. Reskriptem z 22. dubna 1750 a pak na novo reskriptem ze 4. června 1751 vyslán byl do Čech hr. Larisch, aby konal visitaci v záležitostech kontribučních. Přidání mu byli dva radové representace, Frant. hrabě Pachta a Frant. hr. Libštejnský z Kolovrat. Visitace konaly se několik let a poskytly vládě příležitost nahlédnouti do neutěšených poměrů selského lidu. Přerušeny byly válkou sedmiletou, která způsobila v Čechách velikou bídu. Dle zpráv všech krajských hejtmanů muselo poplatnictvo nésti v tu dobu těžká břemena, rovnající se až trojnásobné výši kontribuce odváděné před válkou. K hojným útiskům zavdávaly příležitost naturnální dávky a připřeže pro vojsko.

V letech sedmdesátých, když útky poddaných nabyly opět většího rozsahu, posílány byly do Čech nové visitační komise.¹⁾ Velké útky daly se zvláště na Dobříšském panství kn. Mansfelda,²⁾ kdež k podnětu bar. Unwertha započato r. 1768 na rozkaz panovnice úřední vyšetřování, jež vedl krajský hejtman berounský hr. Lažanský společně s baronem Unwerthem.

¹⁾ B. Rieger, *Zřízení krajské*, II., str. 350—357.

²⁾ Pověstným stal se hejtman (vrchní, direktor) dobříšský Jan Svoboda, který nejen že dal několik osob mužských na stolicí přivázaných do smrti ukarabáčovati a mnohé těhotné ženy zmrskati, nýbrž měl i na poddané své všeliká vymyšlená mučidla, jimiž je trýznil. Ukřutnosti tyto provozoval hejtman Svoboda za Marie Teresie mnoho let, až teprve působením Josefa II. byl na 6 let vsazen do káznice. — *V Paměti Jana Jeníka rytíře z Bratčic sděluje K. Adámek, Z věku roboty* (Polička, 1888), str. 14. a 15.

Poněvadž však hr. Lažanský vyšetřoval nedbale, přikázala královna v září r. 1769 další vyšetřování kouřimskému hejtmanu Streruwitzovi. Sotva se komise z Dobříšska vzdálila, nastaly nové útlaky poddaných. Na panství dobříšské byl tudíž vyslán dv. dekr. z 19. ledna 1770 rada dvorské kanceláře sv. p. Koch, aby pomocí krajského hejtmána kouřimského vyšetřil tamní poměry a podal zprávu dvorské kanceláři.¹⁾ Po hladu a nouzi z r. 1770 vyslala Marie Terezie v únoru r. 1771 do Čech dv. radu Frant. Kressla sv. p. z Qualtenberka, aby vyšetřil poměry a opatřil nejnutnější státní podporu. Na své cestě přijímal sv. pán Kressl četné stížnosti na vrchnostenská utiskování.²⁾

V říjnu téhož r. 1771 navštívil Čechy sám Josef II. a měl příležitost na místě se přesvědčiti, že příčinou všeobecné bídý a úpadku selského lidu nebyla jen neúroda, nýbrž i neutěšené poměry poddanské.

Všechny uvedené okolnosti měly za následek, že vláda počala vážně pomýšleti na nápravu poddanských poměrů, k níž ji nutkala i řada pamětných spisů, předložených od r. 1768 do r. 1771 královně Marii Terezii a usilujících o náležitou reformu.³⁾

Ve všech zemích českých měly býti zřízeny po způsobu slezském zvláštní úř-

¹⁾ *Grünberg* I. c. II., str. 172 a násled., 178. Výsledek vyšetřování podává *Grünberg* tamtéž na str. 179.—185. Resolucí ze 12. května 1770 učinila královna celou řadu opatření, jež měla za účel zamezení útisk poddaných na panství Dobříšském, a nařídila, aby robotní patent z r. 1738 byl tam znova vyhlášen.

²⁾ *Rieger* I. c., str. 357 a 358.

³⁾ *Grünberg* I. c. II., str. 155—171. V první polovici r. 1768 podal panovníci obšírný pamětný spis bývalý adjunkt krajs. úřadu Arnošt baron Unwerth. Z téhož r. 1768 pochází jiný anonymní pamětný spis. O málo později sepsány byly další dva anonymní pamětné spisy.

urbární komise. Podnět k myšlence zavedla rada kr. slezského úřadu (zemského úřadu) Arnošt sv. pán Locella. Předložil za příčinou nepokojů ve Slezsku, jmenovitě v knížectví Těšínském a Bilsném v prosinci r. 1767 královně návrh, čelící k tomu, aby ve Slezsku zřízena byla urbární komise, která by pro různost poměrů musela sestaviti nikoli jediný společný urbář pro celou zemi, nýbrž zvláštní urbáře pro jednotlivá panství. Návrh jeho byl schválen, a on byl jmenován předsedou urbární komise slezské zřízené reskriptem ze 27. ledna 1768. Později byla patentem z 10. října 1771 ustanovena podobná urbární komise na Moravě¹⁾ a současně i urbární dvorská komise pro Čechy pod předsednictvím presidenta dvorní komory Frant. Ant. hr. Khevenhüllera. (Členy komise byli čeští guberniální radové Blanc a Streruwitz, rada Hoyer, uherský rada dvorní komory Achatz a býv. přisedící zems. soudu Karwinský.)

K jistým výsledkům došla pouze urbární komise slezská. Nové urbáře měly býti zřízeny za účastenství vrchností i poddaných. Vrchnosti však nepředkládaly osnovy urbářů, a také poddaní neměli důvěry v úpravu jich povinností. Po dlouhých průtazích vydán konečně patent ze 22. října 1768, v němž však nebylo nic ustanoveno o obsahu poddanských povinností, nýbrž jen o způsobu, jak tyto povinnosti mají býti konány. Patentem nebylo tudíž dosaženo cíle. Teprve úsilí jednoho ze členů slezské urbární komise, rady Františka z Blanců

¹⁾ D' Elvert, *Zur österr. Verwaltungsgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhm. Länder*, Brno, 1880, str. 413, a Grünberg l. c. II., str. 67—74.

se podařilo, že urbární práce přes protesty slezských stavů byly skončeny. Dne 6. července 1771 vydán byl konečně t. zv. hlavní robotní patent, kterým upraveny byly velmi obšírně poměry mezi vrchnostmi a poddanými v rak. Slezsku.¹⁾

Také na Moravě sebrán byl potřebný materiál. Jenom v Čechách dělali stavové opozici a nechtěli podati urbární přihlášky robot, úroků a vůbec poddanských povinností. V prosinci r. 1772 dosazena byla v Čechách nová urbární komise. Po dlouhých poradách vypracována a přijata urbární instrukce ze 27. září 1773, k níž stavové měli dáti svůj souhlas. Když však stavové podali protest, zahájila s nimi vláda vyjednávání. Zatím nadešel r. 1775.²⁾ Sedláci nemohouce se dočkati žádoucí nápravy, vzbouřili se v Čechách i na Moravě a vymohli si nový robotní patent, o němž níže.

Všimněme si jiných vládních opatření, jež směřovala k ochraně poddaných naproti vrchnostenským útiskům. Již shora dotkli jsme se moravského procesního řádu ze 3. ledna 1659. Řádem tímto přikázal císař Leopold I. král. úřadu zemského hejtmanství, aby ve sporech poddaných s vrchnostmi z úřední moci zakročoval a pokoušel se o smír, a kdyby se smíru nedocílilo, aby odkazoval poddané na pořad práva před zemským soudem k t. zv.

¹⁾ Grünberg I. c. I., str. 166—175. — D' Elvert uvádí mylně, jako by slezská urbární komise teprve patentem ze 22. října 1768 byla zřízena. — Text hlavního robotního patentu viz u Grünberga I. c. II., str. 136 a násl.

²⁾ Grünberg I. c. II., str. 196—257; Katzl, *Lid selský, jeho poroba a vymanění v zemích českých*, Naše Doba, roč. II, 1895, str. 305 a 306; B. Rieger, *O poměru českých stavů k reformám poddanským za Marie Terezie*, Věstník Král. čes. Spol. Nauk, 1892.

selským rokem a aby jim dal z úřední moci bezplatně advokáta¹⁾.

Za Marie Terezie zřízen byl na Moravě zvláštní poddanský advokát, který měl za úkol, poskytovat poddaným bezplatnou právní pomoc v jejich sporech s vrchnostmi. Dle reskriptu ze 7. června 1749 přidělen byl v této vlastnosti komornímu prokurátorovi moravský advokát Jan Tadeáš Libický²⁾. V Čechách v květnu téhož roku 1749 zastupování poddaných před novým soudem, t. zv. delegovaným soudem v záležitostech poddanských uloženo liskálním adjunktům, a to pod vlastním dohledem král. fiska čili komorního prokurátora.³⁾ Také zbývající část Slezska (po urvání většiny Slezska Pruskem) měla svého poddanského advokáta. Když Marie Terezie zřídila pro tuto zbývající část Slezska dva fisky čili liskály (jednoho v Opavě a druhého v Těšíně), podřízené král. úřadu (zemskému úřadu), dosadila r. 1749 v Opavě zvláštního poddanského advokáta. Roku 1781 stal se poddanským advokátem sám opavský fiskus.⁴⁾

K vyřizování stížností poddaných proti vrchnostem zřízeny byly v Čechách i na Moravě zvláštní poddanské soudy již od sklonku třicátých let minulého století. Morava předcházela tu před Čechami. Dle patentu ze 2. září 1717 náleželo krajským hejtmanům, aby spory mezi vrchnostmi a poddanými po dobrém vyrovnávali nebo je odkazovali král. tribunálu. Spory, jež

¹⁾ *D' Elvert I. c., str. 308 a 316.*

²⁾ *D' Elvert I. c., str. 308.* D' Elvert myslí, že také fiskální adjunkt, přidán komornímu prokurátorovi, měl na starosti zvláště zastupování poddaných. Byli by tudíž také na Moravě jako v Čechách vlastně dva poddanští zástupcové.

³⁾ *Rieger, Zřízení krajské II., str. 638.*

⁴⁾ *D' Elvert I. c., str. 337.*

takto od krajského úřadu nemohly býti vyřízeny, nýbrž měly býti rozhodovány od král. tribunálu s výhradou stížnosti na dvorskou kancelář, náležely dle reskriptu z 11. března 1737 (na Moravě) před zvláštní poddanskou komisí.¹⁾

Podobně byla v Čechách dle robotního patentu z r. 1738 (čl. 3.) při místodržitelství zřízena komise nad privilegii a stížnostmi poddaných, jež měla rozhodovati stížnosti poddaných proti opatřením krajských úřadů.

Reskriptem z 10. června 1748 zřídila Marie Terezie v Čechách zvláštní delegovaný soud, iudicium delegatum in causis subditorum za předsednictví jednoho z místodržících Karla Bedř. hr. Hatzfelda s pěti přísedícími. Poddaní měli se obracet k tomuto delegovanému soudu jakožto druhé stolici — první stolicí zůstával dle robotního patentu z r. 1738 krajský úřad — a to s počátku jen se stížnostmi na vrchnostenské úředníky, zvláště in re tributaria, později (dle reskriptu ze 24. ledna 1749) i se stížnostmi na samé vrchnosti, a sice se stížnostmi cuiuscunque generis cum derogatione omnium aliarum instantiarum.²⁾

Delegovaný soud poddanský netrval však dlouho. Poněvadž konal své povinnosti velmi liknavě, byla nejprve kompetence jeho obmezena, a brzo pak byl vůbec soud ten zrušen. Dle reskriptu z 9. ledna 1751 měl dotčený delegovaný soud rozhodovati pouze poddanské stížnosti nebo žaloby, které nezasáhaly ani do contributionale ani do statum publicum (věci ty

¹⁾ *D' Elvert* l. c., str. 233.

²⁾ *Rieger* l. c. II., str. 634—636, *Grünberg* l. c. II., str. 48 a 49. Na Moravě ani ve Slezsku nebyl delegovaný poddanský soud zřízen.

měly náležeti král. repraesentaci, úřadu odpovídajícímu nynějšímu místodržitelství). Reskriptem ze 28. pros. 1751 zrušeny pak vůbec poddanské soudy, a agenda jejich přikázána v Čechách konsessu nejvyšších zemských úředníků. Avšak již reskriptem ze 26. srpna 1752 odňata tato kompetence konsessu a přidělena král. soudu komornímu. Spory kompetenční uklizeny byly konečně reskriptem ze 24. března 1753, dle něhož záležitosti poddaných proti vrchnostem přikázány delegovanému konsessu in causis Summi Principis et commissorum, soudu polo fiskálnímu (finančnímu), polo poddanskému, složenému dílem z radů repraesentace, dílem z radů soudních.

Konsess uvedený soudil pak stížnosti poddaných od r. 1753 téměř po celých třicet let. Bylať poddanským patentem z 1. září 1781 působnost jeho obmezena ve prospěch úřadů politických, a když pak dv. dekretem ze dne 14. dubna 1783 vyhlášeno bylo „jednotné zřízení soudní pro království České“, zrušen byl consessus in causis Summi Principis et commissorum podobně jako všechny speciální soudy a agenda jeho, pokud dle patentu z 1. září 1781 spočívala v záležitostech soudních a nikoli politických, přešla na nový soud zemský. Jak viděti, pravidla robot. patentu z r. 1738 o instančním pořadu stížnosti poddanských byla zmíněnými institucemi pozměněna. Postup stížností poddanských od vrchnosti k úřadu krajskému, potom k zemskému (po případě ke konsessu Summi Principis) a konečně k panovníkovi byl formálně obnoven dv. dekretem ze 24. srpna 1772. Intervence krajského úřadu pokládána byla však za pomoc

mimosoudní, za opatření prozatimné. Pokud strany se nespokojily, odkazovány byly na konsess jako pravou soudní instanci.¹⁾

Vratme se opět k robotě. Urbární komise měly upravit robotní a jiné poddanské povinnosti. Zatím vyvinuly se však poměry jinak. R. 1775 vypuklo v Čechách i na Moravě velké selské vzbouření.

Marie Terezie vydala pro Čechy dne 13. srpna 1775 nový robotní patent, který jest zajímavý již svým úvodem. Poddaní varují se v něm vážně, aby se neoddávali naději, jako by panovníci někdy snad napadlo zrušiti robotu úplně aneb aspoň částečně. Naopak jest prý královna odhodlána chrániti vrchnosti co nejúčinněji ve pravém za starodávna nabytém právu a vlastnictví.

Novým patentem upravena byla robotní povinnost dle výše kontribuce (pomezkové daně), a to na základě vypsání z r. 1773 (čl. 1.). Poddaní, kteří až do vydání patentu konali pouze ruční (pěší) robotu, jakož i ti, kteří neplatili kontribuce více než 9 zl. 30 kr., byt i před tím robotovali s potahem, byly povinni toliko k ruční robotě. Tato ruční robota rozdělena byla na sedm tříd: 1. podruh²⁾ měl

¹⁾ Rieger I. c. II., str. 639—658.

²⁾ Vedle slova *podruh* užívalo se v českých zemích pro týž pojem též výrazů *komorník* a *hofer*. Byl to nájemník, který neměl ani polí ani domku. Dle O. G. Paroubka, *O lidu poddaném na panství Poděbradském za XVIII. věku* (Český lid, III., r. 1894, str. 223, pozn. 22) značí prý někdy slovo *podruh* i *majitele domku* (*domkáře*), nám však v tomto významu slovo *podruh* známo není. Místo *domkář* říkalo se též *burážník*, někde i *zahradník* a *zahoněk*. (Sr. Paroubek I. c., str. 144., pozn. 10). Zajímavě jest, že také Poláci měli podobné výrazy. Sedlák (*celolánik*) nazýval se *kmetem* neb *rolníkem* (kmieć, rolnik), púllánik *zárubníkem* (zarębnik, sr. čes. vlastní jméno Záruha). Vesničanu s chalupou a malým kusem pole říkalo se *zagrođnik*, a kdo měl ještě menší kus pole, nazýval se *chalupník*. Pro podruha měli Poláci slovo *komorník*. Sr. *Ulanowski*, *Wieś polska* pod wzgledem prawnym od wieku XVI. do XVIII. Rocznik Akad. Umiej. 1893-94, str. 150).

robotovati ročně 13 dní; 2. domkář (baráčník), který dle subrepartice z r. 1773 neplatil ročně daně nad 57 kr., robotovati měl ročně 26 dní; 3. kdo platil více než 57 kr., avšak ne více než 2 zl. 51 kr. roční kontribuce, robotovati měl týdně jeden den; 4. kdo r. 1773 platil mezi 2 zl. 51 kr. a 4 zl. 45 kr. roční daně, měl robotovati týdně $1\frac{1}{2}$ dne; 5. kdo platil r. 1773 mezi 4 zl. 45 kr. a 7 zl. $7\frac{1}{2}$ kr. roční kontribuce, měl robotovati týdně 2 dni; 6. kdo platil mezi 7 zl. $7\frac{1}{2}$ kr. a 9 zl. 30 kr. roční daně, měl robotovati týdně $2\frac{1}{2}$ dne; 7. kdo platil nad 9 zl. 30 kr., měl pěší roboty týdně tři dni (ovšem konal-li také dříve pěší robotu, jinak roboval 3 dni týdně s jedním kusem dobytka).

Robota potažní rozdělena byla na 4 třídy: 1. poddaný, který neměl více než $\frac{1}{4}$ lánu, a neplatil tedy roku 1773 nad 14 zl. 15 kr. roční kontribuce (resp. kdo platil mezi 9 zl. 30 kr. a 14 zl. 15 kr. kontribuce), měl robotovati s jedním kusem dobytka 3 dni týdně; 2. kdo měl od $\frac{1}{4}$ lánu až do $\frac{1}{2}$ lánu, a platil tudíž r. 1773 mezi 14 zl. 15 kr. a 28 zl. 30 kr. roční daně, měl robotovati dvěma kusy dobytka týdně 3 dni a kromě toho měl jeden den týdně konati jedním člověkem robotu svatojánskou¹⁾; 3. kdo měl od $\frac{1}{2}$ až do $\frac{3}{4}$ lánu, a platil tudíž r. 1773 mezi 28 zl. 30 kr. a 42 zl. 45 kr. kontribuce, měl robotovati s třemi kusy dobytka týdně 3 dni a kromě toho konati 2 dni týdně svatojánskou robotu jedním člověkem; 4. kdo měl více než $\frac{3}{4}$ lánu, a r. 1773 platil tudíž více než 24 zl. 45 kr. kontribuce daně, měl robo-

¹⁾ Robotou svatojánskou nazývala se pěší (ruční) robota, která se konala v měsících červenci, srpnu a září, čili od sv. Jana Křtitele až do sv. Václava.

tovatí týdně 3 dni se 4 kusy dobytka a kromě toho konatí týdně 3 dni svatojánské roboty jedním člověkem.

Co se týče dobytka, se kterým se robotovalo, mělo vše zůstatí při starém, tak že kde dříve se konala robota voly, mělo se tak dítí i nadále, a kde opět koní, mělo se takto robotovatí i na příště. Důležitý byl obsah II. článku nového robotního patentu. Poddaným bylo v něm ponecháno na vůli, aby se prohlásili do 16. října 1775, chtějí-li budoucně, totiž od 1. listopadu 1775 vykonávatí robotu dosavadní, či chtějí-li se podrobítí robotě patentem nově vyměřené. Volbou jednou vykonanou nezbavoval se však poddaný výhody poskytnuté mu zákonem. Bylať stanovena nová roční lhůta, ve které poddaný vykonatí mohl novou volbu. Přesvědčil-li se totiž poddaný po roční zkušenosti, že měl volití opačně, popřáno mu bylo na novo se rozhodnoutí. Bylať r. 1776 vyslána do celé země komise, která od panství k panství měla vyšetřovatí a zapisovatí, jakou si který poddaný zvolil robotu, starou či novou. Zvolená robota zapisována byla do zvláštního rejstříku. Rejstříky ze všech panství byly pak uschovány u c. k. zemské správy a staly se základem robotní výměry až do r. 1848, tedy až do samého zrušení roboty. Aby se poskytla možnost zlepšití své postavení ještě těm robotníkům, kteří i při nové volbě se přepočítali, svolil císař Josef dv. dekretem ze 16. listopadu 1781 k tomu, aby se ti, kteří se r. 1776 při volbě roboty sklamali, v šesti měsících ještě ke své staré povinnosti mohli vrátiti.¹⁾

¹⁾ *Leiner* I. c. str. 30. a násl., str. 36. a násl. a str. 76 (§ 15.); f. v. *A. Brauner*, *O robotě a vykoupení se z roboty*, v Praze 1848, str. 14. a 15.

Také robotní doba denní byla upravena novým patentem (čl. III.). O kratších dnech, to jest od 1. října až do posledního března mělo se robotovati pouze 8 hodin, o dnech delších, to jest od 1. dubna do posledního září 12 hodin, při čemž se odpočítávala o kratších dnech jedna hodina a při delších dnech 2 hodiny na oddech, resp. přestávku a kromě toho při polních robotách doba potřebná k vykonání cesty od usedlosti na pole. V době žni mohl ovšem zase robotní den o jednu nebo na nejvýše o dvě hodiny býti prodloužen.

I po vydání nového patentu zůstal starý robotní patent z r. 1738 v platnosti v těch případech, kde v novém patentu nebylo žádného ustanovení. (Viz čl. 8., §§ 4. a 5. nov. pat.)

Český robotní patent ze 13. srpna 1775 byl pak rozšířen na Moravu a jen formálně upraven. Publikován tam byl 7. září 1775.¹⁾ Nový robotní patent měl vliv i na Slezsko. Byl dle něho vydán reskriptem ze 24. listopadu 1775 dodatek k hlavnímu robotnímu patentu slezskému.²⁾

Patent z r. 1775 má značný význam ve vývoji roboty a znamená veliký pokrok k lepšímu. Již to, že roboty stanoveny byla poměrně k poplatnosti poddaného, byla pro robotníka veliká výhoda, nehledě k ostatním ustanovením patentu.

Ve vývoji robotních poměrů v českých zemích sluší zmíniti se ještě o činnosti dvorských komisařů, kteří v Čechách a na Moravě měli pečovati o výkup poddaných z roboty čili o t. zv. robotní abolicí.

¹⁾ Text robotního patentu z r. 1775 podává Grünberg I. c. II. str. 258—267.

²⁾ Grünberg I. c. II., str. 148—151.

V Čechách působili jakožto aboliční komisaři jmenovitě dv. radové Frant. Ant. šl. Raab a Jan Pavel z Hoyerů. Onen proslavil se svým aboličním systémem čili t. zv. Raabovským systémem o svodu robotním (nazvaným kromě toho též emfyteutem Raabovským) nejen v zemích českých, nýbrž i v ostatních zemích rakouských. Vrchnostenské (dominikální) pozemky měly dle jeho soustavy býti rozděleny mezi poddané sedláky, tak že by místo velkostatků byly povstaly všude jen statky malé. Sedláci měli za nabytí nového vlastnictví dáti vrchnostem náhradu v peněžných ročních dávkách (úrocích, činžích). Roboty měly takovýmto způsobem vůbec býti zrušeny. Plán svůj provedl dv. rada Raab nejprve na bývalém jesuitském panství Žireckém a Žacléřském v Hradecku. V červenci r. 1776 jmenován byl Raab dočasným vrchním ředitelem komorních a exjesuitských statků v Čechách a v dubnu r. 1778 uloženo mu kromě toho prováděti robotní abolicí při královských a věnných městech¹⁾. Patentem z 1. března 1777²⁾ doporučeno pak i soukromým vrchnostem, městům a klášterům, aby také ony zavedly na svých statcích Raabovský robotní svod. Výkupné stanoveno bylo uvedeným patentem takto: 1. podruh vykoupiti se mohl z 13denní roční roboty platem 1 zl. 30 kr. ročně, 2. domkář (barráčník) z roboty 26 dní platem 3 zl., 3. chalupník (zahradník³⁾), který byl zavázán toliko

¹⁾ Rieger, *Zřízení krajské* II., str. 363 a 364, Grünberg I. c. II., str. 338 a násl.

²⁾ Leiner I. c., str. 73—75; Branner I. c., str. 41 a 42.

³⁾ Slova *zahradník* užívalo se někde též ve významu *baráčník*. Sr. *Paroubek* I. c. str. 144. pozn. 10. Někde nazýval se *zahradníkem* selský poddaný, který neměl potahu. Němci říkali *Gärtler*.

k pěší robotě, musil jako výkupné zaplatiti *a)* z domku 3 zl., *b)* z každé měřice (rustikálních) pozemků 21 kr., 4. poddaný zavázaný k potažní robotě musil zaplatiti *a)* z domku 6 zl., *b)* z každé měřice pozemků 21 kr.

Aboliční soustava Raabova zavedena byla mimo Čechy nejdříve v Dolních Rakousích (r. 1775), pak na Moravě (r. 1777), na to ve Štýrsku (r. 1778) a konečně v Haliči (r. 1782). K provedení této soustavy na Moravě zřízena byla dvor. dekretem ze 20. března 1778 a avertissementem z 18. srpna 1778 zvláštní aboliční komise¹⁾, jež se skládala ze zemsk. hejtmana Blümegena, z nejv. zemského sudí, z generálmajora d' Altona a jednoho guberniálního rady.²⁾

Některé vrchnosti přidržely se dobrovolně Raabova systému, avšak celkem nebylo jich mnoho, a vláda neodvážila se nikoho k robotní aboliči donucovati. Dv. dekretem ze 24. března 1781 bylo vrchnostem (v širším slova smyslu, tedy nejen šlechtě, nýbrž i městům a vrchnostem duchovním) ponecháno na vůli, chtějí-li na svých statcích Raabovu soustavu zavésti čili nic. Pouze na statcích, jež byly pod dozorem a správou státu, měl dle dv. dekr. z 10. února 1783 Raabovský system o robotním svodu všude býti zaveden.³⁾ Vskutku pak proveden byl tento system v Čechách na 105 panstvích komorních, nadačních, klášterních a městských.

¹⁾ *D' Elvert* I. c., str. 413, praví, že aboliční komise zřízena byla na Moravě již patentem z 1. března 1777, avšak dle Grünberga I. c. II., str. 345 a 356 bude asi správnější údaj, že komise ta zřízena byla teprve dv. dekr. ze 20. března 1778.

²⁾ *Grünberg* I. c. II., str. 356. *Rieger* jmenuje ve Zřízení krajs. II., str. 366 jako aboliční komise moravské pouze Kociána a Kaschnitze.

³⁾ *Leiner* I. c., str. 76.

Celkem nesetkala se Raabovská soustava s velikým zdarem. Začátkem roku 1782 odňal císař Josef samému Raabovi vrchní ředitelství komorních a bývalých jezuitských statků a jmenoval po něm r. 1783 aboličním komisařem pro Čechy Jana Pavla z Hoyerů, který měl na všech statecích komorních, bývalých jezuitských, nadačních a duchovních i na statecích všech měst zaváděti abolicí naturální roboty, děliti pozemky panských dvorů a zjednávati poddaným pozemkové vlastnictví.¹⁾

Dotčený způsob výkupu z roboty měl sice tu výhodu, že poddanému, který tenkrát stěží mohl sehnati tolik peněz, aby jedním výkupným (jednou pro vždy) zbavil se roboty, poskytovala se příležitost vykoupiti se aspoň ročním platem z obtížných pro něho prací, avšak při tom spojen byl opět s tou nevýhodou, že poddaný nikdy se nemohl státi pánem svého pozemku a byl navždy poplatníkem své vrchnosti.

Mnohem větší význam měl úplný výkup spojený s vyvazením pozemků od poddanských břemen. Způsob tento spočíval v položení hotovosti jednou pro vždy aneb aspoň v několika lhůtách. Upraven byl patentem z 1. září 1798. Smlouva o výkup museia býti předložena krajskému úřadu, který vyšetřoval, zdali snad poddaný nebyl k výkupu donucen, anebo zdali se nevykupuje z omylu. Krajský úřad měl také vyšetřovati, zdali panství, o jehož robotu běží, není stíženo břemeny, poněvadž výkupem roboty snížila by se cena panství atd.²⁾

¹⁾ *Rieger* I. c. II., str. 364 a 365.

²⁾ Další formálnosti viz u *Braunera* I. c., str. 44. Patent z 1. září 1798 otiskuje *Grünberg* I. c. II., str. 478 a 479.

Ve vývoji selské otázky v zemích českých zaujímá důležité místo také bernictví. Zde dotknouti se ho můžeme jen nejstručněji. Jak známo, dělila se veškerá soukromá půda v zemích českých na pozemky dominikální (panské) a rustikální (selské). Rozdíl mezi oběma druhy pozemků jevil se jak v právu soukromém tak v právu veřejném. Mezi jiným spojeno bylo s držením dominikálních pozemků osvobození od povinnosti platiti daně a nésti vůbec veřejná břemena.

Platila-li přes to šlechta ve středověku i na počátku novověku pozemkovou daň, činila to více z dobré vůle než z povinnosti. Daň platiti musel pouze poddaný lid ze svých rustikálních pozemků. Teprve v novém věku počali panovníci přidržovati k dani i šlechtu, která ani potom neplatila daň tak vysokou jako lid poddaný. Neznámo nám jest, v jakém poměru byla v XVII. stol. daň placená sedláky k dani odváděné vrchnosti. Teprv od r. 1705 víme, že poměr daně z dominikálních pozemků k dani z pozemků rustikálních jest 2:3, čili že sedlák platil o polovici vyšší daň než vrchnost. Uvážili-li se však při tom, že neodváděla vrchnost daně ze svých urbárních požitků (z robot, platů a naturálních dávek), platil poddaný skoro čtyřikrát větší daň než vrchnost, ba vrchnosti uvalovaly pořáde ještě jako v letech dřívějších daň svou i na poddané a vymykaly se vůbec berní povinnosti. R. 1756 proveden byl t. zv. terezinský katastr, a stanoveno, že vrchnost i poddaní platiti mají daň pouze z výnosu, a sice šlechta 29⁰/₁₀₀ všech důchodů i urbárních), poddaní pak 42⁰/₁₀₀. Ani poměr

tento nebyl ve skutečnosti zachováván, poněvadž šlechta přiznávala menší výnos, a sedlák platil více než třikrát takovou daň jako šlechtic. Rovnost v placení daně zavést chtěl císař Josef t. zv. josefinským katastrem, který započat berním regulačním pat. ze dne 20. dubna 1785 a skončen ve 4 letech. Pat. z 19. září 1789 nabýti měl platnosti od 1. listopadu 1789. Rozdíl mezi dominikálními pozemky a rustikálními měl, co se pozemkové daně týče, pominouti. Daň stanovena z hrubého výtěžku. Systém josefinský zůstal však v platnosti pouze půl roku. Bylť od Leopolda II. pat. 29. května 1790 zrušen a zaveden na čas opět terezinský katastr s opravou josefinskou. Pat. ze 30. června 1792 stala se opět nová změna. Obnoven opět katastr josefinský s dodatkem, že z urbárních požitků platily vrchnosti také daň (29⁰/₀).

Již tímto zákonným stavem byl poddaný lid ve veliké nevýhodě naproti vrchnostem. Postavení jeho bylo však značně zhoršeno tím, že vrchnosti zabíraly zhusta ke dvorům svým pozemky rustikální. Zvětšování dominikálních pozemků mělo pak za následek větší utiskování poddaných. Vyrůstalať tak potřeba roboty, nebo dokonce svalována kontribuce ze zabraných pozemků na poddané. Svémocně zabírání rustikálních pozemků zapovězeno bylo reskr. ze 23. ledna 1751, který dovoľoval zabrání toliko úřadem schválené. Větší ještě ochrany došel lid poddaný v r. 1769, kdy (22. pros.) předepsána propadná lhůta roku a dne, v níž pozemky od r. 1751 svémocně zabrané měly býti poddaným zase

vráceny.¹⁾ Velikou událostí ve vývoji poddanských poměrů bylo vydání patentu ze dne 1. listopadu 1781,²⁾ kterým císař Josef zrušil osobní nevolnictví selského lidu, pramen to těžkého robotování a všech jeho důsledků. Sedlák mohl se nyní volně stěhovati, kam chtěl, mohl se oženiti bez vůle pánovy, mohl jíti bez svolení pánova na studie, na řemeslo a za jinou výživou, nebyl povinen na dvoře panském sloužiti atd.

Na robotní povinnosti sedlákově nebylo sice patentem tímto praničeho změněno, avšak vázanost jeho k hroudě pominula, těžké okovy, jež vláčeti musel v mezích panského území, sňaty mu byly s nohou. Nevolnictví dosavadní proměněno bylo v pouhé poddanství, z něhož veškerá poroba v zemích českých povstala a k němuž se také vrátila.

Nebude od místa dotknouti se tu podstaty nevolnictví na jedné straně a poddanství na straně druhé. Zdánlivě není mezi oběma ani žádného rozdílu, jak také se domnívá Grünberg v citovaném spise svém *Die Bauernbefreiung* (I., str. 87—94.), avšak přes to není mínění takové správné³⁾. Důkazem toho jest ostatně již samo faktum, že císař Josef zrušil osobní nevolnictví, kdežto poddanství potrvalo až do r. 1848. Grünberg přihlížel k zákonné terminologii, kteráž užívá důsledně výrazu pod-

¹⁾ Viz článek můj *Dominikální pozemky* v *Ottově Slovníku Naučném* a rozpravy: A. Gindelyho *Ueber die Lage der bäuerl. Bevölkerung in Böhmen* (Věstník Král. čes. Spol. nauk, 1880) a B. Riegera *O poměru čes. stavů k reformám poddanským* (tamtéž, 1891).

²⁾ Text viz ve sbírce Roth-Blascekové, *Auszug aller im Königreiche Böhmen bestehenden Verordnungen und Gesetze* (Praha 1817), sv. VI., str. 589 a 590.

³⁾ Grünbergovi vytýká to také Karzl, *Lid selský, jeho poroba a sympanďa v zemích českých*, Nakl. Deba, roč. II. str. 107—109.

daný, poddanství, poddanost (vedle čehož se ovšem v zemských zřízeních vyskytují termíny člověk, dědičný člověk a člověčenství) a v něm. jazyku Unterthan, Unterthänigkeit atd. Pravidelné užívání slov poddaný, poddanství atd. ve všech zákonodárných aktech arci nerozhoduje. Záležít tu na podstatě věci, a tu dlužno si všimnouti těchto jednotlivostí: Poddanství existovalo v Čechách, jak známo, již před r. 1487 a spočívalo v tom, že agrární obyvatelstvo, které užívalo obsáhlým způsobem cizích (vrchnostenských) pozemků a kromě toho počátku jen pouhé ochrany svých vrchností, později však bylo podřízeno i jejich patrimoniálnímu soudnictví, že toto obyvatelstvo na základě ústního nebo písemného ujednání s vrchností konalo v náhradu za poskytnuté užívání cizí půdy a za ochranu jisté povinnosti (naturální nebo peněžné nebo i práce). Základem poddanství byl jednak poměr soukromoprávní (držba cizích pozemků), jednak poměr veřejnoprávní (patrimoniální soudnictví). Při poměru soukromoprávním běželo o majetkovou stránku poddanství, při poměru veřejnoprávním o jeho stránku osobní. Moment veřejnoprávní nabyl později převahy nad momentem soukromoprávním a tak se stalo, že i obyvatelstvo bezpozemkové upadlo v poddanství. Poddaným byl nejen sedlák, chalupník a domkář (baráčník), nýbrž i podruh, který se zdržoval na vrchnostenském území. Území toto bylo panskou doménou v ohledu soukromoprávním i veřejnoprávním. — Proti tomuto právnímu pořádku nedalo se mnoho namítati do té doby, dokud poddanému,

který neviděl v poddanském svém poměru pro sebe žádnou výhodu, bylo volno ze svazku poddanského se vyzouti. Možnost ta byla mu však odňata, jakmile usnesením sněmovním z r. 1487 a pak zemskými zřízeními dekretován byl zákaz volného stěhování se poddaných. Tím, že poddaný zbaven byl svobody určovati si sám svou vrchnost, tím, že připoután byl jako nějaké příslušenství k vrchnostenské půdě, pozbýval naproti vrchnosti taková veškeré právní existence a klesal skoro na majetkový předmět. Případný jest proto název „nevolník“, a ironií jen název „člověk.“ Nescházelo mnoho, aby nevolník prohlášen byl za úplného otroka. Vrchnosti nejen že ho za otroka pokládaly, ony by si byly přály, aby i zákonem dáno mu bylo toto jméno. Osud nevolníka připoután byl do té míry k půdě jím užívané, že zároveň s půdou zcizován byl i nevolník. Zajímavé jest také ustanovení čl. Q XIX. obn. zřízení zems. z r. 1627: Která by poddaná, pod dědičným pánem svým osedlá neb neosedlá, na cizích gruntech děti zplodila, tehdy ty děti tomu pánu, na číchž gruntech zplozeny a zrozeny jsou, v poddanosti jeho zůstati mají.

Jistá právní existence poskytnuta byla nevolníkům i naproti vrchnostem tím, že během času, jak již poznamenáno, přiznáno jim právo stěžovati si na panské útisky, a že upravován byl poměr jejich k vrchnostem způsobem pro ně čím dále tím prospěšnějším, až konečně cis. Josefem II. vrácena jim někdejší osobní svoboda.

Vydání patentu z 1. listopadu 1781 bylo jen počátkem reformní činnosti Josefovy v otázce poddanské. Na sklonku

své vlády chystal se císař Josef II. zrušiti robotu úplně. Dle plánu jeho z r. 1789 měla roboty 1. listopadu 1790 úplně přestati, a poddaní měli místo ní odváděti pouze roční plat. Osud nepopřál však císaři Josefovi dožiti se této události. Zemřel počátkem r. 1790 a nástupce jeho Leopold II. vrátil se vlivem vrchností k někdejší politice Tereziánské.

Lid selský kojil se neustále naději, že dožije se někdy doby, kdy roboty na dobro beze všeho výkupného bude zrušena, avšak marně. První polovice XIX. století chýlila se ke konci, 18. prosince (resoluce ze 14. prosince) 1846 vydán byl cis. patent upravující dobrovolný výkup z roboty. Některé vrchnosti vyšly poddanému lidu vstříc, a tak aspoň části zámožnějších sedláků bylo popřáno státi se svobodnými. Přiblížil se rok 1848 feudálním řádům odzvánějící. V památné schůzi v lázních Svatováclavských, dne 11. března 1848 konané, žádáno bylo mezi jiným také za zrušení poddanství a žádost ta obsažena také v petici podané císaři a králi Ferdinandovi. V odpovědi na petici bylo poznamenáno, že císař již se na tom ustanovil, aby roboty koncem března r. 1849 za levnou náhradu přestala, a kromě toho slíbeno, že tato jeho vůle bude projevna ve zvláštním patentu, který pak také skutečně 28. března 1848 byl vydán. V patentu znova bylo opakováno, že roboty pomínouti má dnem 31. března 1849 za náhradu, jež zákonně bude upravena.

Dotyčný zákon měl býti vydán na říšském sněmu. Než však k němu došlo, jednáno bylo o zrušení roboty na sněmích

zemských. Moravě náleží zásluha, že v ní roboty nejdříve byla zrušena. K návrhu bar. Vojtěcha Widmanna a zpravodaje dra. Pražáka usnesl se 19. června 1848 moravský sněm, že roboty má na Moravě přestati nikoli teprve dnem 31. března 1849, jak stanovil cis. patent ze 28. března 1848, nýbrž již dnem 1. července 1848. Za měřítko při výkupu roboty vzata byla daň. Robotníci rozvrženi byli na 4 třídy v robotě potažní a na 3 třídy v robotě ruční. Za den potažní roboty s jedním konem stanoveno na př. výkupné v 1. třídě 4½ kr., ve 2. třídě 4 kr., ve 3. třídě 3¼ kr., ve 4. třídě 2½ kr., za den potažní roboty se 2 koni v 1. třídě 7 kr., v 2. třídě 6 kr., ve 3. třídě 5 kr., ve 4. třídě 4 kr. atd. — Usnesení sněmu moravského došlo také císařské sankce.¹⁾

Na chystaném zrušení roboty nemělo však přestati. V kabinetním listě z 8. dubna 1848 adresovaném baronu Pillersdorfovi — byla to odpověď na druhou pražskou petici — slíbil císař, že způsobem konstitučním vydán bude také zákon o zrušení veškerého poddanství.

Říšské zastupitelstvo svoláno bylo do Vídně na 10. července 1848. Prvé ustavující sedění bylo 24. července. Po delším jednání i hlasování vydán konečně zákon ze 7. září 1848, kterým poddanství a ochrana se všemi zákony na tyto poměry se vztahujícími prohlášeny za zrušené (čl. 1.), půda zproštěna břemen, rozdíl mezi pozemky dominikálními a rustikálními odstraněn (čl. 2.). Všechna břemena, služebnosti a dávky vyplývající ze svazku pod-

¹⁾ K. Adámek, *Z věku roboty*, Polička 1888, str. 99—103; sr. *Havlíčkovy Nár. Noviny* z r. 1848, č. 66., str. 262.

danského zrušena (čl. 3.). Za dávky a povinnosti pouze osobní nemělo se vůbec dáti náhrady (čl. 5.), za dávky, jež měl vybývati držitel pozemku jako takový, měla dána býti slušná náhrada (čl. 6.). Ve čl. 8. téhož zákona stanoveno, že zvláštní komise, složená z poslanců všech zemí, vypracuje a předloží říšskému sněmu návrh zákona o výkupu roboty a všech jiných břemen.

Zákon ten vydán byl patentem ze 4. března 1849 č. 152 ř. z. V jednotlivých zemích byly dle patentu tohoto zřízeny zvláštní vyvazovací komise. Komise složeny tak, aby v nich byly zastoupeny jak zájmy povinníků, tak i zájmy bývalých oprávněných osob (§ 29.). Slušná náhrada poskytnuta byla za břemena, jež byla vyvazena již čl. 3. a 6. pat. ze 7. září 1848; v případech však, na které vyvazení teprve později bylo rozšířeno (na př. kde běželo o dávky ze smluv emfyteutních atd.), muselo se platiti výkupné (plná náhrada). Ze slušné náhrady i z výkupného odpuštěna byla poddaným jedna třetina, poněvadž vrchnosti zproštěny byly nyní vzájemných povinností vůči poddaným, a ze zbývajících dvou třetin hradila země při slušných náhradách — nikoli při výkupném — polovici (z úhrnu tedy jednu třetinu), kdežto zbývající druhou polovici (resp. jednu třetinu) platil poddaný.

V Čechách, na Moravě a ve Slezsku provedeno vyvazení pozemků min. nař. ze 27. června 1849, jež bylo v Čechách prohlášeno pod č. 119. zems. zákonníka. Dle nařízení tohoto zřizovaly se v zemi mimo zemskou komisi ještě okresní komise vyvazovací, jež započaly činnost na

základě opovědí, podávaných komisi zemské.

Rok na to zřízeny pak byly cis. pat. ze 25. září 1850 č. 374 ř. z. k provádění vyvazení zvláštní vyvazovací fondy, jež vydávaly dle cis. pat. z 11. dubna 1851 č. 83 a 84 ř. z. vyvazovací úpisů.¹⁾

Během několika desetiletí bylo vyvazení skoncováno, a z někdejšího nevolníka stal se plnoprávný svobodný státní občan.

Ohromné, dnes ještě ani neoceněné následky mělo zrušení poddanství. Celé davy bezprávného obyvatelstva uznány byly najednou za rovnocenný živel s privilegovanými dosud třídami. »Člověk« stal se opravdu člověkem. V ohledu hmotné práce přestalo dosavadní bezmezné vykořisťování nejnuznější vrstvy národa, vykořisťování od oné třídy, jež nejméně potřebovala, aby jiný pro ni bezplatně pracoval. Sedláku a poddanému měšťáku vráceno bylo přirozené právo užívati svých vlastních schopností a těžit z jich výsledku jen pro sebe. Již ta okolnost, že sedlák obracet mohl síly své jen ve vlastní prospěch, že jich mohl užívati dle svého pohodlí a dle toho, jak vyžadovala povaha hospodářských prací, byla proň velmi výhodná. Dříve pracovati musel především pro vrchnost, jí věnovati musel nejvhodnější čas, a teprve potom, zbyla-li mu nějaká volná chvíle, a když byl namáhavými pracemi pro vrchnost již vysílen, mohl pracovati pro sebe. Na nezbytný odpočinek, který dodává nové posily k další práci, nebylo dříve ani pomyšlení. Nyní byl pánem svého času i své práce.

¹⁾ Pražák, *Spory o příslušnost*, díl II. (v Praze 1886), str. 139 a násl.

Zrušení roboty vedlo tedy především ku hmotnému blahobytu aneb aspoň ke zlepšení hmotných poměrů sedlákových.

Jiný důsledek byl ten, že sedlák, který dříve byl upoután železnými okovy k hroudě vrchnostenské půdy, stal se nyní svobodným a mohl se z rodného místa volně vystěhovati a hledati štěstí své za hranicemi vrchnostenského dvora. Zrušením nevolnictví za císaře Josefa II. byla sice právně vyslovena možnost, že poddaný může jíti na studie, za řemeslem atd., avšak možnost tato paralysována byla povinností roboty. Bylať roboty pro sedláka tím snesitelnější, čím četnější byla rodina, a čím spíše všechny ostatní síly, které nebyly nuceny pracovati pro vrchnost, věnovati se mohly práci pro vlastní výživu. Proto zřídka jen se mohl naskytnouti případ, aby selský synek šel na studie nebo na řemeslo. Zrušením roboty r. 1848 změnily se poměry ty naprosto. Úvolněna byla nejen rodina sedlácká, nýbrž i jednotliví její členové. Každý, kdo cítil v sobě schopnosti dosíci vlastní silou lepšího hmotného postavení než mu poskytoval život vesnický, směle mohl závoditi s měšťákem a vyšinouti se na místo, o kterém selskému synkovi nikdy se nezdávalo. Lidem venkovského původu přístupnými se staly hlavně úřady, a to byla naproti dobám dřívějším neobyčejná vy-
možnost. Otevřel se jim také vstup do života obchodního a průmyslnického, a tím poskytnuta jim možnost dodělati se hmotného blahobytu i mimo obvod vesnice. Hradby, jež dříve dělily lid městský a selský, zbořily se nyní úplně, a od r. 1848 nastalo ono hromadné stěhování se lidu

vesnického do měst, čímž pojištěn jest nebývalý dotud vzrůst a rozkvět nejen všech dosavadních sídel obchodu a průmyslu, nýbrž vůbec všech městských osad.

Zrušení roboty přineslo nám Čechům také nesmírný zisk národní. Jak známo, bylo až do r. 1848 jenom selské obyvatelstvo jádrem českého národa. Šlechta dávno se byla národu odcizila, a i stav městský znamenal velmi málo pro českou národní myšlenku. Kdo všem staletým bouřím germanisace odolal, byl pouze český sedlák, ten starý konservativec, který pro obmezené své kulturní prostředky, nemohl se na štěstí jazyku svému odciziti a utonouti v jiném národním živlu. Prostý tento muž vybojoval nám mnohá ztracená města a vrátil je opět českému národu. Kdyby jen o půl století dříve bylo nastalo zrušení roboty, bývalo by se počestilo i mnoho jiných měst s českým okolím. Dnes, kdy germanisace postřehla tuto životní sílu českého venkova, a kdy následkem toho jednotlivá německá města zejména na Moravě zdvojila svůj odpor proti všemu českému, jest arci tato asimilační síla českého sedláka bezvýsledná.

Zrušení roboty spojeno bylo sice také s některými stinnými stránkami, avšak jinak býti nemohlo. Starý patriarchální život vymizel již skoro v selské rodině. Dřívější solidarita a duch pospolitosti ustoupily pudu individualistickému a snahám egoistickým, ale takový jest již vývoj lidstva. Svazky kolektivní se trhají; jednotlivci vyprošťují se z jejich vlivu a moci a zkoušejí vlastní své síly.

